

INDEX

VII
OROTARIK - Varios

109.	Ekain	407
110.	Astigarribia	409
111.	Arrate	413
112.	Uriarteko Andra Mari, Erdi-aroko eliza	415
113.	Euskal kirolak	419
114.	Pilotarien historietan argitzen ez dena	422
115.	Euskal Herriko mendizaletasunaren hasierak. (Zenbait oroitzapen Federazioaren urre-eztaietan)	425
116.	Baroja, Iturrino, Solana	429
117.	Lazaro Galdiano Museoan	433
118.	Tavira-ko Museoa	435
119.	Eibarko gauzak	439
120.	"Oarso"tik Unibertsitate deia	441
121.	Mitxelenaren irakaskintzak	444
122.	Bozas-Urrutia Ateneo-an	447
123.	Erronkariko azken euskalduna	450
124.	Erkolesko oihartzuna	454

EKAIN

Ekaingo harpean, Zestuatik hurbil baina Debako lurretan, 1969an arkitu ziren Harri-aroko Madalen-aldiko pinturak. 11.000 urte dituzte pinturok, C^o 14 analisisak erakutsi digunez. Gehienak beltzez eginak, batzuk gorritz eta beste batzuk gorri-beltzez. Banakaren bat hildo hutses eta beste batzuk lehen hildoz eginak eta gero gainerik pintatuaz. Guztiz: 33 zaldi, 10 bisonta, 4 basaker, 2 hartz, 2 orein ar-emeak, eta izoki 1, eta beste arrain bat.

Ekaingo pintura hauek orain arte munduan ("franko-kantabria" honetako kultura zaharrean aurkitzen bai dira munduko lehen pinturak) ezagutzen direnen arteko bost edo sei hoberenen barnean sartzen dira. Zaldi idurietan Lascaux-ekin batean hoberena. Pintura horien estudioa ikus J.M. Barandiaran eta J. Altuna jaunek egin zuten *La cueva de Ekain y sus figuras rupestres* ("Munibe", XXI, 1969, fasc. 4, 331/386 orrialdeak, 54 fotografia gehigarri dituela).

Abuztu honetan ikustaldi bat egitera hurbildu gara, eta han arkitu ditugu hamalau lagun azternategian lanean jotake, Jesus Altunaren zuzendaritzapean P. Areso sedimentologian eta M. Aizpurua palinologian espezialistak bere laguntzaile dituela eta Arrasate eta Orioko ikasleekin talde eder bat osaturik.

Altuna adiskideak, ohi duen atsegintasunez, lagundu digu larruspeak zehar pinturak ikustera. Aspergaitz zaigu holako arte zahar aberatsa behin eta berriz ikustea. Sinestu ezinezkoa egiten zaigu orain hamaika mila urteko gizonak kanpoan ikusten zituzten ihiza abereak gero barnean buruz, mustrarik gabe, hain ongi nola pintatu zezakeen. Harrigarria benetan.

Gero, harpe atarian, azternategi zola nola ikertzen zuten ikusiaz, laneri buruz mintzatu gara. Aurten laugarren azterketa daramate. Sarreran bakarrik arkitu dituzten gizonaren sutokiak eta badirudi beste azternategirik ez dela izango, gizonaren arraztoak emango dituenik. Sarrerako azternategi hontatik pinturetara doan zeharzuluan hartzen eta beste zenbait animaliren arraztoak aurkitu dituzte, gizona bertan bizi baino lehenagokoak noski.

Sarrerako azternategian, azal-azaleko lehen mailan Menasta garai-ko zeramika apur bat azaldu zen. Bigarren mailan Mesolitos azkenaldiko aztarnak. Azpirago, beste maila bat, Mesolitos hasierakoa, Azilaldia. Orain, metro t'erdia, Goien-paleolitosko Madalen-aldia. Orain arteko mailarik sendoena, eta pinturen garaikoa noski. Sutoki handi bat arkitu dute, eta toki honetan agertu dira gaur arte dituzte materialik gehienak. Tresnen artetik aipagarrienak, irudizko plaketa bat: basaker bat eta orein

bat hildoz dibujaturik; hezurrezko arpoiak, zulakaitzak, raspadoreak eta anitz igeki txiki (mikrolitos garaiko "laminillas de dorso" deritzen zaien horietakoak), hegal zanpatuak, eta abar.

Giro hotzeko abereen hezurak ere bai: elur-oreinarenak (reno), elur-erbi, ifar-sagu (*microtus oeconomus*), eta abar.

Harpean bertan arkitu dute bioxido-manganeso (*pirolusita*, $Mn O_2$) pinturagintzarako erabili zuten mea are.

Maila guzietako lore-hautsak bildu dituzte, analisatu ondorean garai bakoitzeko zuhaitz eta landarak ezagutzeko, eta hemendik garaietako giroak jakiteko. Hain zuzen, Aizpurua eta Aresok elkar lanean eramango dute estudio hau, bertarako espezialistauak daudenez gero. Eta' guk dakigunez, lehen aldiz egingo da Hego Euskal Herrian holako ikerketa.

Esan beharrik ez dago iker-lanean ari diren guziok "Aranzadi" Zientzia Elkartekoak direla, holako lanetarako elkarte bakarra ez-ezik probintzian dugunik prestuena dalako.

Aurtengo lanetarako, nonbait, aurreko urteetan baino laguntza gehiago dute, eskerrak Gipuzkoako Diputazioko Junta de Coordinación Cultural delakoari eta Debako Fundación Ostolaza-ri. Honegatik lanean pozago aurkitzen ditugu eta ezta gutxiagorako gure artean holako lagintzak inoiz ez bai dira behar bezala lagutzen.

La cueva de Ekain, descubierta en 1969, próxima a Cestona en territorio de Deva, guarda un conjunto de pinturas rupestres de hace 11.000 años según se ha podido comprobar a la luz del análisis sometido al C² 14. Pertenece a la época Magdaleniense del Paleolítico superior. El conjunto viene a situarse entre las cinco o seis mejores de las pinturas murales prehistóricas descubiertas en el mundo hasta la fecha, y el gran friso de los caballos sólo es comparable con Lascaux. Su primer estudio lo publicaron J.M. de Barandiarán y Jesús Altuna en "Munibe" tomo XXI, de 1969.

El presente año efectúan la cuarta excavación, bajo la dirección del experto paleontólogo Jesús Altuna, con la valiosa cooperación de los especialistas P. Areso sedimentólogo y M. Aizpurua palinólogo, y un grupo de estudiantes, de Mondragón y Orío en su mayoría. Todos miembros de la S.C.N. Aranzadi.

Han alcanzado los niveles de la época de las pinturas murales. Han descubierto una plaqueta con grabados de ciervos, más arpones de hueso, buriles, raspadores, etc., e innumerables laminillas de dorso. Asimismo

restos óseos de animales de clima frío. También han hallado el yacimiento y lugar de elaboración del bióxido de manganeso con que preparaban las pinturas.

Han recogido muestras de los depósitos de polen en todos los niveles excavados, para el estudio de la flora de cada época, cuyo análisis ayudará a deducir los diversos climas en el transcurso del tiempo.

Durante nuestra visita hemos encontrado al grupo con más animosidad que otros años, debido, sin duda, por los interesantes descubrimientos y por una ayuda económica más sustancial por parte de la Junta de Cooperación Cultural de la Diputación de Guipúzcoa y por la Fundación Ostolaza de Deva, que contribuirá a unos resultados más inmediatos para la investigación de uno de los yacimientos Paleolíticos más importantes de la cultura franco-cantábra.

1974-IX-9.

ASTIGARRIBIA

Maiz gertatzen zaiguna da, gauza baten bila irten eta beste bat aurkitu. Hamar urte baino gehiago dira horrelako bat gertatu zaidala. Astigarribiako elizara joan nintzen, transizioko Kristo baten urratsak jarraituaz, eta perra formadun lehió bitxi harekin tope egin nuen; erromaniko aurretikoa noski.

Leio hari atera nion argazkia zabaldu nuen Erdi-Aroko arkeologiaz arduratzen diren batzuen artean (M. Lekuona-k *¿Arte visigótico en Gipúzcoa?* izenez Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País. XIX (1963) urteko 3garren kuadernuan argitaratu zuen argazki hura), eta handik hasi zen geroko urtetan Astigarribiak eman dituen zer esanak. Azterketa probetxuzkorik ere egin da eta agiri zaharretan jasoak berriz aipatu dira.

XI eta XIIgarren mendeetako berrietan aipatzen zen Astigarribiako San Andres Apostoluaren eliza. Gaztelako Alfonso VIgarrenak San Millan de la Cogolla-ko Monasteriora eman zueneko, Peñalen-go zatiketaren ondorean, 108lean; eta Baionako apezpiku zen Dom Beñat Astaratzek 1108an eliza konsagratu zueneko.

Hormak garbitu eta lurra jaso zituzten. Ezer askorik bilatu ez bada ere, lehen lehengo elizaren ekialdeko horma zaharra agertu zen eta hilobien artean bat visigotiku antzerakoa.

Lanetan ari ziren M. Lekuona eta L. P. Peña Santiago adiskideei zenbait oharketa egin nizkien; batez ere, kanpokaldeko hormak, kalostrea egiten zutena, XIV.mende inguruan jasotako harresia zela, oiñaz eta ganboar garaiko gduetakoa edo (Deba ibaian, Irrarrazabal ganboar eta Sasiola oiñaztar aide-nagusien etxeen bitartean bai dago Astigarribia hauzoa); kalostre honen lurpean ere hilobirik egoan begiratu beharra, eta Bizkai inguruetan, bertatik ez hain urruti diren visigotiku aztarnekin konparatu beharra. Zeren, XI eta XIIgarren medeetan, Astigarribia ez zen Gipuzkoa. Gipuzkoa, Itziardik Donostiara artekoa zen, hiri honi Nafarroako erregeak eman zion foruan dion bezala.

Garai hartako beste zenbait agiritan ere horrela azaltzen da. Ikusten denez, lehenagoko geografia-politiko baten ondoren zen, erromatarrak Karistio izenez ezagutu zuten parte; beraz, ez Vardulia parte.

Kalahorrako apezpikuaren muga lehengo geografia-politiko horri jaramon eginaz jarri zen nonbait. Baina, muga hoiien edierazgarriena, euskalkiak dira. Gaurko Gipuzkoan oraindik, orduko Karistio lurrak ziren partean bizkaieraz egiten da. Deba ibaiaren alderdi bietan, goitik behera, Altzolara arte; eta Altzolatik behera ezker partetik bakarrik, Astigarribiara arte. Mutriku kaskoan, Debako herrian eta Mendaroko Garagarzan hasten da gipuzkera, baina hoiiek Iruñeko apezpikoarenak ziren, ez Kalahorrakoarenak.

Mende haietan, XI eta XIIgarrenean, Bizkaia, Nafarroa eta Gaztelaniaren artean zenbait burruka izan ziren lur hauek zirela ta. 1179an, Nafarroako eta Gaztelaniako erregeak, bake-bidez, Itziartik Durangora eta hauen tartetik Araba ikutu arte, tarte-mugatzat hartzea erabaki zuten. Esan ohi zen bezala: *inter Bizcachim et Ipuzcuam*. Behar bada ordukoa dugu Markina harana. Karolinjioen *Marka*-tik hartua. Izen honekin ezagutu ditugu historian Soraluze, Eibar eta Elgoibar, eta gaur oraindik irautzen du Bizkaiko Markiñan.

Itsasotik ibaian gora, aitzarte meharraren bestaldean, leku seguruan gordea dago Astigarribia. Portua eta erromes bidea. Nafarroako Santxo IIIgarrenaren denborara arte Santiagorako biderik ibiliena noski. Arabeak hegoalderako botatzeak iriki bai zuen ezagunagoa zaigun erromesen bide jenerala.

Pundu guzi hauek gogoan izanik, iritziak eta ikerketak gehitu beharra dagola iduritzen zaigu. Gure ustez hau adieraziko genuke; egiteko dugunari buruz:

Bat: Kalostrearen lurpea aztertu. Hemen ez dugu asko espero, XIV. mendearen geroztikoa dala iduritzen zaigulako. Baina nork daki bestelako argirik ez ote digun emango?

Bi: Karistioen lur-barrutian beste toki batzuekin batean estudiatu beharra. Astigarribia dagoen lekuak, duen historia ezaguturik, berak eskatzen du soilki ez estudiatzea. Bolibar, Zenarrutza, Zengotitako San Juan, eta Elorrioko Argiñetarekin batean behinik-pehin. Pedro Vázquez-en iritziz, Zenarrutzako hilobietako bat visigotikoa bai da. Gainera, Mañariko harpe batean pitxar visigotiku bat ere agertu zen. Eta, han hola bada, Astigarribiako zergatik ez?

Hiru: Ditekeana, arabeak Nafarroak utzita, Astigarribia portutzat edukitzea, eta visigotikua ez, baina mozarabe edo bien tarteko zerbait. Leihoa nekez jetxi genezake, bere estiloagatik, XI.etik behera. Hau, mozarabe dala dirudi. Gainera, jakina, mozarabe elizak badaude arabeak inoiz heldu ez ziren tokietan. Lurrak menperatzea ez zala nahi-ta-ezkoa, esan nahi dugu.

Lau: Horma zaharra, arkitekturaz, Pirineo aldekoa da taxuraz. Teilatu gailur zutiduna. Eta honek beste gauza bat gogoratzen digu, Aralarko San Migelen bilatu den karolinjio aztarna alde batetik eta Markina harana (karolinjio *Marka*) bestaldetik.

Herriak elkarren arteko kultura har-emanak aski libre egiten zituztelarik, dena da posible. Eta, dena dela, ikerketen jarraipenak argi gehiago emango digu.

Desde hace diez años aproximadamente se viene investigando y tratando de Astigarribia, donde existe la ermita de San Andrés Apóstol, documentada en los siglos XI y XII.

Era conocida en la misma una ventana con arco de herradura, pero con arquivoltas por ambos lados, que por su estilo puede ser mozárabe, aunque tampoco se ajusta con precisión o exactitud a los que conocemos de dicho estilo.

En las investigaciones llevadas a cabo por Manuel Lecuona, Luis Pedro Peña Santiago, Manuel Urcola y José Luis Otegui, al desencalar los muros apareció su pared oriental enteramente prerrománica, y en las excavaciones, de entre los sepulcros descubiertos, había uno con trazas visigóticas.

Como advertí en su día a mis amigos M. Lecuona y L. P. Peña, el doble muro que forma el claustro debe ser fortificación del siglo XIV, de la época de las guerras banderizas.

La incognita de su época arcaica aún sigue en pie. Pero quedan algunas posibilidades de seguir indagando aún más allá. No se puede dar

por agotada la investigación, y a este respecto hacemos algunas sugerencias; que son:

a) Excavación del claustro. Aun a sabiendas de que será muy difícil que pueda aportar datos arqueológicos de períodos anteriores al siglo XIV, sí es conveniente mirar.

b) Realizar estudios comparativos, considerando en conjunto el territorio de los antiguos Caristios, donde se conocen descubrimientos visigóticos en Bolívar (Cenarruza inclusive) y Mañaria, así como las sepulturas de Arguiñeta en Elorrio. Hay reminiscencias de una entidad distinta, que eclesiásticamente ha coincidido con los límites de los dialectos del euskera con el obispado de Calahorra (pues aunque hoy nos extrañe, la cuenca del Deva no entró a formar parte de Guipúzcoa hasta el comienzo del siglo XIII).

c) De posible utilización como puerto franco por los árabes, en su acercamiento a la corona de Navarra.

d) El muro oriental, de aguda cúspide, acusa influencias de la arquitectura nórdica y pirenaica, que nos trae el recuerdo de Roncesvalles. Pero también hemos de considerar los recientes descubrimientos carolingios de San Miguel de Aralar. De raíz carolingia era también el nombre del valle de Marquina (de *Marca*), que comprendía un extenso territorio de las cuencas del Deva y Artibay, *inter Bizcahiam et Ipuzcuam*, que coincide con la tierra franca que los reyes de Castilla y Navarra pusieron por medio entre el Señorío de Vizcaya y la provincia de Guipúzcoa (en aquel entonces merindad navarra posiblemente), en 1179, para acabar con los litigios que venían produciéndose desde finales del siglo anterior. En la historia medieval, eran del valle de Marquina, Elgóibar, Eibar y Placencia cuando menos, y hoy sólo perdura su nombre en la villa de Marquina y en Echebarría de Marquina (en vascuence Markin-Etxebarri) en la provincia de Vizcaya, cuenca del Artibay.

Considerar el territorio vizcaíno más próximo en las futuras investigaciones, es necesario. No sólo porque antaño formaran una misma entidad política, sino porque las fronteras de los pueblos jamás se han resistido a las corrientes e intercambios culturales. Y una continuación de investigaciones en este sentido siempre nos puede deparar sorpresas inesperadas.

1972-X-30.

ARRATE

Itsasotik bostehun metrotik gora dagoen muino zabal baten gainean dago Arrate. Tokia bera ikusgarria bada ere, bertatik ikusten diren lurraldeak ez dira gutxiago.

Euskal kanta-zaharretan agertzen denez, aintzinako denboretatik, Arrateko Andra Mariaren ospea oso zabaldua eta entzute handikoa izan da Bizkai-Gipuzkoetan: *Arrateko zelaiko | bai floridadea! | Andixik gora dago | zerura bidea...*

1927an txistulariak beren zaindaritzat izendatu zuten. Behar bada gogoan edukirik XVIIIgarren mendearen lehen parteko grabadu bat badela Arrateko zelaian aurrezku dantza agertzen dena txistu-tanbolinen doinuaz. Baina aintzinagotik duen fama, Salbea kantatzeko ohitura izan zuen gauzarik bereziarena, herri-kantak dioten bezala:

*Arraten altarea | erramuz jantzirik,
Lirio zuririk eta | lirio gorriarik.
Antxe kantaten dabe | Salbea ederki,
Neu here araxe noa | ikasi al hanegi
Gabean Salbea ta | goizean mezea.
Birjiña Arrateko | zeruko lorea.*

Aita Lizarralderen iritziz, XIIIgarren mendearen azkenalditik gurtzen da Andra Mari hau, baina gaur dugun imajina XIVgarrenaren lehen partekoa da. Eta Arrateko lehen agerien berria 1498koa dugu.

“Auñamendi” argitaldariaren *Diccionario Enciclopédico Vasco-n* (Vol. II, p. 566) nion bezala, bertan jaso ahal izan diren zenbait sinesmen eta ohitura, kristautasunaren aurretikoak dira, mitolojiaren hodeietan galtzen direnak.

Oraingo eliza XVI. mendearen azken partekoa da, baina atearen ezkerreko aldean dagoen urbedinkatu harriak salatzen du lehendik zen eliza gotikoaren itxura. Ekialdeko zolaren hormak ere gotiko egituraz eraikitakoak dira. Bestalde, 1508garrena baino lehenagotik ezagutzen zen Eibarren “Cofradía de Ntra. Sra. de Arrate” izeneko erromes-hospitala. Arraten bertan ere aintzinatik ezagutu zen holako beste hostatu bat.

Neguaeren gogoragatik, eibartarren eskariari erantzunez, Pio IVgarrenak 1573an bidali zuen ageri bategatik aldatu zen Arrateko jai-eguna abenduaren zortzitik irailaren zortzira.

Aurten, ohiturari jarraiki, Arrateko Amaren kapapetik pasatzera doazenak, eliza berrituarekin aurkituko dira. Alperrikako kinkaileriarik

aski kendu dute eta bazterrak garbi eta txukun jarri dira. Birjinaren imajina ere azaleko pitxirik gabe, irudia soilik den bezala jarria. Izan ere, arte aldetik, irudiaren arkaismoa eta arte-herrikoiairen kutsua zituen jantzirik berezienak. Eta orain dagoen bezala hobeto iduritzen zaigu.

Lan hauek Ulazia elgoibartar arkitektu gaztearen zuzendaritzapean eraman dira. Eta bere asmoak betetzen lagunduko bagenio, ikustekorik izango dugu aurki Arrate aldean. Elizaren biran, azpitik saloi handi bat egin nahi du, eta gainera eliz-aterpea lehendik pentsatua egoan bezala.

Baina azpiko saloi horietan, bileretarako toki batetik aparte, museo bat jartzeko bezalako gela handi bat egin nahi du. Ez da ez asmu txarra Eibarren hain sakabanaturik eta inoiz galzorian ditugun arte lanak biltzeko. Hemen hornituko litzake lehenagoko artikuluan eskatzen nituen museoetariko bat.

Horretarako, Arratek, berez du jendea eramateko era. Tokiaren edertasuna eta XIV. mendeko Andra Mari irudiaz gainera, San Lorenzo gotikoa, Santa Ana errenazimendukoa, San Jose barrokoa, hiru imajina ederrak, eta Zuloagaren pinturak.

Baina Eibarko parroketan badira baliozko gauzak, imajinetan bakarrik, erromanikotik barrokora arteko estilo guzietakoak, ayuntamientoak ere bai pintura ederrik honetan lagundu nahiko balu, eta hoi ez gainera ederki egongo litzake Eibarko artesianiako material batzuen erakusketa, direla zintzeladuak edo damaskinaduak.

Ez da ideia txarra aurrera eraman ahal bada. Don Pedro Arratekoak lehendik ere erakutsia digu honetarako kemena baduela eta orain ere konfiantza osoa dugu bere gain. Ahal izatea nahi izateari loturik doa, eta honetan herriko semeak dute hitza.

El próximo día 8 se celebrará la fiesta anual de la Arrate. Lugar de peregrinación tradicional, donde se venera la Virgen, representativa del misterio de la Purísima Concepción, que según Lizarralde recibe culto desde la segunda mitad del siglo XIII. La imagen es de primeros del siglo XIV. El primer testimonio histórico se remonta a 1498.

El cancionero popular vasco cuenta con interesantes muestras arcaicas dedicadas a esta Virgen. Las leyendas y creencias en torno a la Andra Mari, como ya apunté en otra ocasión, tienen reminiscencias precristianas, como aquella estrofa conocida de *Aida txuri ta belio...*, por ejemplo.

El actual edificio se remonta a principios del siglo XVII. Pero en su puerta conserva una aguabenditera gótica que con su ábside de estructura gótica testimonian la primitiva iglesia.

El siglo XVI se trasladó la fiesta de la Virgen del 8 de diciembre al 8 de septiembre, por rigores de la estación invernal y previa autorización del Papa Pío IV.

El presente año, los romeros que acudan a pasar por debajo del manto de la Virgen, se encontrarán con una iglesia remozada, libre de materiales que superfluamente recargaban el templo, vuelto al estilo rústico primitivo que le pertenecía genuinamente. Creemos que con ello resaltan más la bonita talla de Andra Mari, y asimismo las de San Lorenzo gótico-popular, Santa Ana renacentista y San José barroco; e igualmente los cuatro lienzos de Zuloaga. Todas ellas, imágenes y pinturas, verdaderas obras para piezas de museo.

Pero el joven arquitecto Ulacia, que dirige las obras, parece que quiere ir más allá, y en las dependencias que proyecta abrir en torno a la iglesia montar un museo donde se destinarían tantas obras diseminadas en Eibar, especialmente en las parroquias, más un muestrario de la artesanía eibarresa, del cincelado, incrustado, damasquinado, etc. Material fácil de reunir con un poco de buena voluntad, en donaciones o en depósito. Que además de conservar y poder admirar los valores artísticos de la localidad, ayudaría a fomentar cultura artística en general, sobre todo a los estudiantes de bachiller, que son numerosos en la villa y que hoy se ven obligados a estudiar a través de áridos textos. Aparte, consistiría un atractivo más para el turismo.

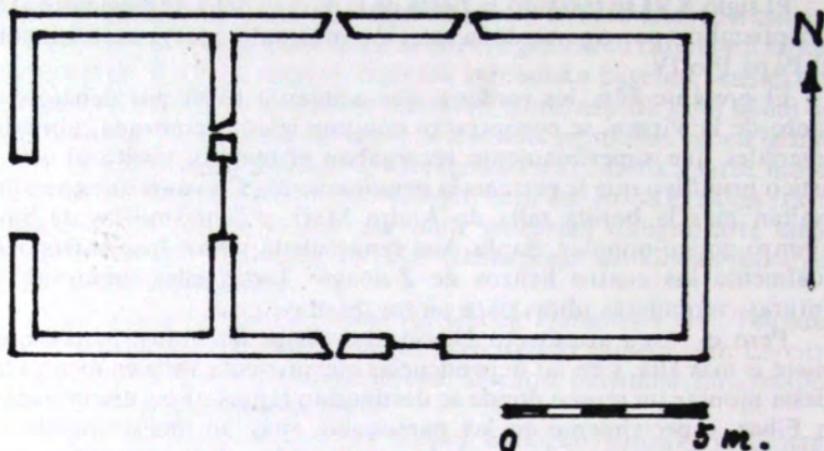
El Santuario de Arrate cuenta con un párroco capaz de llevar adelante esta empresa si los eibarreses saben ayudar con un poco de buena voluntad. Confiamos en ello.

1972-IX-4.

URIARTEKO ANDRA MARI, ERDI-AROKO ELIZA

Elgetako elizan gordetzen da Uriarteko Andra Mari, A. Lizarralde-ren ustez, Haurra hain desberdina ez balu, Euskal Herriko Andra Maririk ederrenetakoa litzakeala. A. Anasagastik ere antzerako eritzia eman zuen "Aránzazu" aldizkarian imajina honi buruz idaztean. Hala ere, nik esango nuke, XIVgarren mendearen erdialdeko irudien artean eredugarria dala.

Uriarteko Andra Mari

Irudi honek metro bat doi-doi du alturazko neurritz. Izeritako Birjina horietakoa da eta Haurra ezkerreko belaun gainean aurrekaldera begira du.

Lastima da imajina berritua izatea. Nahiago genuen zen bezala zahar ezagutzea. Jakina, gaur egun ahal da zura zaharra sendatzea, zahartasunezko itxuran gordetzeko; baina, orain zenbait urte, konponketa handiagoak behar ziren gerora begira irauarazteko.

Imajina honek, bere lagun, Santa Anaren irudi polita du, zaharra-go, XIV. mendearen hasierakoa. Zutik dago eta 0,75 m. neurtzen du. Bere izate osoan herriko artistaren baten eskua agerrarazten du. Andra Mariaren lagun aipatzen dugu, irudi biak Uriarteko eliza zaharretik eramank direlako. Hoziez gainera bazen San Prudentzioren irudi polit bat ere, XVI. mendekoa, orain Elgetako parrokiaren sakristian gordetzen dena.

Irudi horiek, Elgetak dituen arte baliorik zaharrenak ditugu noski. Baina, non zen Uriarteko eliza? Galdera ez da hain harrigarria. Urte gutxiren barnean hara zelan galtzen diren aztarnak. Adineko elgatarrak oroitzen dira non zen, Bergara aldera, Maalako (Magdalena) hospital zaharra eta Torre baino beheiago, galtzara zaharren ondoan, Jaolatza eta Uberara begira dagoen hegian. Laster, oroitzapene-

tik ere galtzeko zorian, Jalotza Erdi-aroko torrea bezala. Bere inguruan gaztañadi eder bat du, zelaixo batekin.

Eliza zenarèn horma zati batzuk oraindik zutik daude. Ojibadun ate bat sarkaldera begira, kapitel handi batekin. Hegoaldean beste ate bat, bestearen antzekoa. Baina, hau harrigarria, kapitelaren adergarri itsas-ontzia agerrerasten du. Noe-ren itsas-ontzia ote? Dena dela, gauza bitxia da. Gure inguruetan ez dugu holakorik ezagutzen, eta ezin diogu kidekorik aurkitu. Arabako Astulezko elizaren leiho erromanikoak duen kapiteletako bat gogoratzen digu, baina Arabakoan bi buru agertzen dira itsas-ontziaren gainetik. Eta, Elgetakoa, bestelako iduririk gabe, naharo luzatzen da atearen bi alderdietatik.

Elizaren ate hauen parte, arkitektura estiloz, XIV. mendearen hasierakoa da. Santa Ana irudiaren garaikoa. Elizak, saeterak ditu atek zaintzeko. Eta, atek, galtzara zaharrari atzea emenda daude. Galtzara aldera oraindik zutik dituen horma zatietan saeterak soilik ageri dira. Argi dago, Erdi-arogan, eliza eta gudarteko gorde-leku izan zela, garai hartako beste eliza asko bezala. Aterpe ta guzi, 17 metro luze eta 8 m. zabal ditu neurriz.

Hain bitxia denez gero, merezi luke berriz jasotzea, bi atek erori baino lehen. Gipuzkoan beste elizak ez dituzten berezitasunak dituelako batez ere.

Gainera, konponduko balitz, aipatu ditugun Andra Mari eta Santa Ana irudiak, non hobeto bertan baino? Gipuzkoan ermita gutxik duten Erdi-aro giroa hartuko luke. Lehendik zuena. Zeren hori bai du bere izatez.

Gainera, kondariak dionari jaramon egiten badiogu, hala behar luke.

Etxetxo baserriko anderak kontatu zidan, Patxi Sagastiguttia bere aita zenari entzuna (15 urte dira hil zena, 91 urtekin), eliza hiri barnera eraman nahi omen zuten, baina Uriarteko Andra Marik gauero materialak lehengo lekura itzultzen zituela. Materialok nork eramaten ote zituenaren zai jarri zutela gizon bat zelatari, eta Ama Birjinak begia galduarazi ziola, esanez:

*Aida txuri ta beilegi;
begira daguan horri
begixa atara begi.*

Eta, era hontara lortu zuela Andra Mariak lehengo lekuan irautzea.

Kontaera hau oso zabaldua dago Ama Birjinen artean. Daba-arroan bertan Itziar, Arantzazu, Arrate eta Ezoziko Andra Mariak dituzte kondaira berdinak.

Elgetan esaten denez, Uriarteko eliza omen da bertako parrokia zaharra. Baina uste hori agiriekin egiztatu ezin den artean, usteak uste iharraituko du. Behar bada, eliza jasotzerik balitz, merezi luke eliz-barruko lurpean azterketa egitea, ia hilobirik agertzen den. Parrokia zen ala ez jakiteko bide bakarra hori da noski.

Tokiaren ederra, gaztañadi naharoarekin, Elgetarentzat zabalkunderako ederki letorke, herri kaskotik hain hurbil egoteaz, jolas-leku edo etseden-leku bezala.

Urbanizatzeko berriak kontuan izan ote dute paraje eder hau? Elgetak leku ederrik badu ere, holakorik ez ugari.

En la iglesia parroquial de Elgueta se guardan una imagen de la Virgen con el Niño y otra de Santa Ana, que corresponden a la imaginería del país del siglo XIV.

Las mismas son las obras de arte más antiguas de esta villa. Proceden de la iglesia de Uriarte, y fueron estudiadas por los padres franciscanos Lizarralde y Anasagasti.

La pequeña Iglesia de Uriarte, en ruinas, se sitúa en la ladera que desciende hacia Vergara, dominando el Valle de Ubera, pero al mismo tiempo la colina de la torre medieval de Jaolanza, convertida en caserío, y sin catalogar como tal torre por la Comisión de Monumentos.

Los restos de la iglesia de Uriarte son también medievales. Una puerta ojival a la parte occidental, con amplio capitel y otra puerta similar al mediodía, donde el capitel ornamentado representa un navío. Ambas puertas son defendidas por saeteras. Denuncian el estilo arquitectónico de primeros de siglo XIV. A cuya época corresponde la imagen de Santa Ana. Y la de la Virgen parece un poco posterior.

Las ruinas del templo ubican próximas a la antigua calzada, a cuyo lado, en las partes de pared que aún se conservan, solamente se perciben saeteras. Atestiguan una iglesia que hacía las veces de fortaleza o refugio.

Por las partes que conserva se ve que reúne particularidades originales, y merecería ser reconstruida. Que en tal caso, las aludidas imágenes deberían pasar a su primitivo destino. Con ello, la iglesia de Uriarte recobraría su aire eminentemente medieval, como fue en efecto antes de convertirse en ruina. Y sería de los templos rurales más interesantes y originales de la provincia.

Recogí la clásica leyenda sobre las contradicciones entre la Virgen y los habitantes de la villa en torno al emplazamiento del templo.

El lugar, no lejos del casco de la Villa, con un castañal de los pocos que se conservan, es propio para buscar expansión y recreo.

Ignoro si lo habrán tomado en cuenta en el nuevo plan de urbanismo. Elgueta dispone de bellos lugares, pero éste es de los que desgraciadamente no abundan.

1973-VIII-6.

EUSKAL KIROLAK

Euskal kirolak ez dira inoiz erabili ditudan gaiak, pilota-jokoa edo izan ezik, baina gaur adierazi nahi dudanak ez du ikutzen hau. Hautzarotik nekarrek bertsolaritzarako zaletasunak behartu ninduen haizkora-joko, harrijasotze, soka-tira eta beste zenbait euskal-joko ezagutzera, hauek, Euskal Herriko plazetan maiz bertsolariekin batean izaten zirelako. Ahari-talkak, oilar-jokoak, idi-demak eta hauek antzera odola ikusi behar zen lekuetarako joerarik ez nuen; hauek ezin izan ditut sufritu. Palankaririk urri zen gure denboretan eta estropadak itsas-hegaletarakoentzat ziren.

Guzti hauek, dotore egindako liburu mardul batean ikusi ditut, liburu bikaina benetan Rafael Agirre Franco-k eskaini digun *Juegos y deportes vascos*. Arestian aipatu ditudan deporte eta jokoez gainera beste asko biltzen ditu liburu honetan. Era bakoitzak toki zabala du, kapituluz jarririk, bakoitzaren bereizkuntzak eta historia adierazi ondorean, beregatik jasotzen diren esaerak eta gertaerak kontatuaz, aspaldi hontako markak ere agertuaz. Euskal bertso eta hizlaurko idazkiak ere asko ditu, aintzinakoak eta orainagokoak, joko hauei buruz eginak eta euskarazko izkribu bakoitzaren ondotik bere erdal itzulpena. Beraz, oraingoan ezingo nuke esan euskal gaiek estudiantzeko euskal literaturarekin baliatu ez direnik. R. Agirre Franco-k probetxu ederra atera du euskarazko literaturatik, eta pozzgarria ez-ezik txalogarria deritzat.

Ez pentsa joku guziak indarrezkoak direnik, eta direnak ere, inoiz, indarraz gainera beste dohain batzuk ere eskatzen dituzte, habiltasunaren ahalmena, buru argitasuna, urte askoren buruan hobetuaz eraman diren tekniken ezagutza, eta abar.

Behar bada, egileak aski garbi utzi ez duena, diru-jokoa, trabesak, izan direla gehien bat ere aintzinago denboretarik gaur arte irauneraztearen eusle. Badakigu apostu horiek ez direla guzia, ez da gutxiagorik ere, baina bai joko hauetan garrantzizkoak.

Ez dugu ezan beharrik ere gaurko mundu berrian asko eta askorentzat axolagabeko gauzak direla, baina jakin bezate gainerako deporteak ere ez direla asko gehiago, eta hauek behinik behin gure herriko asaba-zaharrendik datorzkigunak direla eta gainera gure jatorrizko kulturari loturik daudenak.

Liburu honekin euskal kirolen ageri ederra gelditzen zaigu. Ez dugu esango guzia ahorturik utzi duenik, baina bai bere funtsean dituzten berri askoren xehetasunak. Eta batez ere azken hogetamar urteetako berri zehatzak.

Marka kontuan, Eibarko "Agiñazpi"neko Silberio zenaren paperak aurkitu balitu, behar bada marka gehiagoren berri eta izen gehiago eman zezakean. Silberio Mandiolak aspaldiko urteetatik hartu zuen markak boltsiloko blokean jasotzeko ohitura, blok horietako batzuk galduak izan behar dira baina beste asko bere seme Txominen eskuetan daude. Ongi litzake hauek biltzea.

Honegatik, beren garaian entzute handia izan zuten zenbait marka lortuko zituen. Esate baterako, Txomin Zenarruzabeitia pulsulariarena (bere tografia agertzen da liburuaren 244. orrialdean), berun-totxoaz, 1942an Eibarko zezen-plazan 128,800 kilo jaso zituela.

"Abontza" anaiak ziren Eibarren txinga eramaten azkarrenak, hauetako batek, Patxi Azpitarte "Patxi Abontza"k (honen argazkia ere, liburuaren 459 orrialdean dator), Abadiñon San Blas egun baten, 1935. urte inguruan, egin zuen bere markarik handiena hamabi iltze terdi eramatean.

Harrijasotzaileen artean, "Agerre" anaietatik hirugarrenik ez dela aipatzen ohartu gare: Eusebio Lopetegi "Agerre III". Honen tografia bat B. Estornés Lasaren *Orígenes de los Vascos*-en 3. tomo 320 eta 321 orrialdeen tarteko irudien planan dator, lehen azaleko azken-aurrekoa. Honenik, nik dakidanik, 1960ko martxoaren 19an, Markiñan, 138 kiloko harri kubikuakin, 14 jaso-aldi 2 minutuan. Eta 1961eko ekainaren 21ean, Elorrión, 163ko oratu-leku gabeko harri-erretangularrakin, 12 jaso-aldi 3 minutuan.

Eta, 1935eko azaroaren 17an Eibarren jokatu zen trabes batean, "Errekartetxo" eta "Ikain"en artean, 125 kiloko harri kubikoakin, "Errekartetxo"k irabazi zuen, 31 jaso-aldikin 10 minutuan.

Hemendik ikus geneza oraindik biltzekorik badala, baina hala ere, gure laudoriorik zintzoenak berakin ditu liburu honek. Inoiz, berak ere

lehenagoko periodistaren bati jasorik, baditu euskal-gaiztozko hitz xebreak ere. Hauetako bat da "ciegokalari", "itsukalari" esateko. Behar bada egokiago gure haur jolasetan erabiltzen zen "itsuka" edo "beditsuka". Baina hauk uskeriak dira liburu mardularen barna.

Liburu aberats honek 687 orrialde ditu, bere 21 x 28 zentimetruko neurriak, edergarri ugari dituelarik. Ageri zehatzez hornitua. Ikusten da egileak lan handi eta luzea hartu zuela beregain eta egoki burutzen jakin zuela. "Añaamendi" argitaratzailearen lana ere ez da izan ausardi txikia. Eskertzekoak dira egile eta argitaratzaile, gure ohitura zaharretatik oraindik bete gabe gelditzen zitzaigun hutsunea kitatu digutelako.

Considero importante la obra *Juegos y deportes vascos* de Rafael Aguirre Franco, como obra en sí y porque nos viene a cubrir una gran laguna entre las publicaciones de viejas tradiciones. Voluminoso libro que abarca todos los deportes rurales, o por lo menos los más generalizados del país: Haizkolaris, harrijasotzailes, pelea de carneros, lucha de gallos, segalaris, korrikalaris, palankaris, arrastre de piedra, soka-tira, bolos, toka, regatas y otros juegos. Incluso algunas páginas sobre la mujer y el deporte rural. Queda excluído el de la pelota, que ha sido ya objeto de numerosos estudios.

En capítulos separados, cada una de las especialidades lleva un a modo de introducción historiando e intercalando lo legendario y lo anecdótico, para pasar a una descripción detallada de las técnicas, normas y marcas.

Y en esta ocasión, afortunadamente, no puedo decir que el autor no ha sabido valerse de las fuentes de la literatura vasca. Pues ha sabido sacar buen provecho, tanto de la literatura antigua como de la moderna.

En todas estas pruebas, además de la fuerza en sí, entra en juego ingenio, habilidad, destreza, incluso agilidad mental. Es considerable el grado de perfección técnica a que se ha llegado en el transcurso del tiempo en algunas de las especialidades del deporte rural vasco. Por ejemplo, como muestra de ello, quedó patente al aplicar la técnica de tiro de la barra en el lanzamiento de jabalina, cuando los atletas se preparaban para la Olimpiada de Melbourne, en 1956 (ved la página 346 de la obra), y que causó tal alarma en los medios deportivos del mundo que se apresuraron a modificar los reglamentos. Buena muestra en demostración de los métodos técnicos empleados en nuestros deportes rurales.

Uno de los principales móviles que han dado vida a estos juegos, es sin lugar a dudas la apuesta, como ocurre en el juego de la pelota. Las

apuestas están íntimamente ligadas y en parte son las mantenedoras de los juegos rurales.

Con todo, tampoco diremos que la obra es de un contenido exhaustivo dentro de los marcos encuadrados por el autor —cosa imposible de lograr sobre épocas pasadas—, pero sí diremos que es una obra muy seria, trabajada con verdadero rigor, y muy completa en lo que respecta a las últimas décadas

Señalamos algunas omisiones de escasa importancia sobre marcas y nombres y la posibilidad de ampliar datos de los blocks que dejó Silverio Mandiola “Agiñazpi” (q.e.p.d.).

Es digno de encomiar la rica documentación que nos aporta la obra, gracias a la larga y paciente labor del autor. De no haber recogido en una obra de éstas, muchísimos datos se nos habrían perdido irremediablemente para siempre.

1972-IX-25.

PILOTARIEN HISTORIETAN ARGITZEN EZ DENA

Alde batetik Peña y Goñik eta besterik Blazyk, pilota jokoaren berri asko eman zizkiguten, nahikoa ondo hornitutako kondaireetan, geroztik Bombín-ek eta oraintxu Abril-ek ere berritu digute pilotarien historia.

Beste asko ere jardun dira deporte honi buruz. Behar bada ez goian aipatzen ditudanak bezin zehatz. Baina tartean beste azterketarik ere egina da euskal kulturari buruz jardun direnen artean, eta, dirudianez, hioen berririk ez dute historiagintzan ari direnok. Ez noa hioen lan jakingarriak ukatzera, ez; hori ez da nere egitekoa. Baina adibide batzuk eman nahi nituzke guztien jakingarri.

Pilota joko, nork hori hartu dion eta nondik nora etorria den bila ibiltzeari alperrikakoa derizkiogu. Ez bait da agiri zehatzik non noiztik edo non zelan jokatu den bereizkuntzak egiteko. Honegatik, argibiderako, historiako berrien gehigarri batzuk eman nahi ditugu.

Adibidez, Rodney Gallop-ek zionez. Euskal-Herrian, pilota joko, historia aurretik datorkiguna omen dugu. Eta hontaz eman zigun aski argi eta aski agiri. Bestalde, orain ba dakigu pilota noizbait artzainen joko izan zela, J. M. Barandiaran eta M. Lekuonak eman dizkiguten zenbait agirik argitzen digutenez. Oraindik artzaintzak irauten duen leketan aurkituko ditugu zenbait toki-izen: Aralar mendietan “Pelota

oro" eta Oiartzungo Zaldin inguruan "Pillota oro", esate baterako. Era zaharrean hormarik gabe ere jokatzen bai zen. Puntu hauek ondo gogoan izan behar ditugu Abril-en *Dos siglos de pelota vasca* liburuaren 22garren orrialdea irakurtean. Jakina, Abril-en asmoa ez zen lehenagoko historia zaharra egitea, azken bi dendetakoa baizik, eta honegatik dugu liburu hau hain garrantzizkoa.

Azken urte hoietan pilotaren historia idatzi dituztenak ez dute aipatu Euskal-Herriko lehenbiziko dokumentu idatzia, 1331-koa. Aitortu beharra dago, 1331-ko urte horretan Nafarroako erregeek pilotan jokatzeke tokia egin zutela Iruñean. Fr. Fernando de Mendozak Nafarroako artxiboan aurkitu zuen agiri hau, eta bere berri eman zuen "Euskalerrriaren alde" (1916) aldizkarian.

Geroztiko agiri zaharrak ezagunagoak ditugu. Historiagileak jasoak dituzte. Adibidez, Joanes Lange-k Nafarroatik igarotzean (1526) idatzi zuena, hemen apaizei ere pilotan jokatzen uzten ziela esanez; eta Andrea Navajerok, Lapurditik igarotzean (1528), bertako herri guztietan pilotan jokatzen zela eta jokoaren eta frontoien zenbait xehetasun eman zituen; XVIgarren mendearen lehen partean, Nafarroako apezpikua zen P. de Sandoval-ek ere aipatzen zuen pilota joko bere *Historia del Emperador Carlos V* izeneko liburuan.

Arkeologia aldetik ba ditugu anitz agiri, ondo ezagunak. L. Colas-en *La Tombe Basque* (1923) liburuan maiz agertzen dira pilota eta pilotarien irudiak hilarri zaharretan. Hauetako batzuk urtearekin daude, eta Gilen Diriarre Garris-koarena dugu zaharrena noski, 1629-an hila zen pilotari hau. Baina, batzuen ustez, Arabako Luzkanoko hilobia, erromatar garaikoa da, baina ez da hain segurua bertako irudia pala eta pilota dirala.

Laster dira berreun urte, 1791 urtean Jovellanos-ek, bere *Diarios* -etan dakarrenez, Bergarako Real Seminario famatu hartan ikasleak beren jolas orduetan pilotan ari zirela agertzen diguna.

Pilotaren historietan holako hutsune asko aurkitzen ditugu oraindik, historia hoiek idazten dituztenak euskal kulturari buruzko azterketak hurbildik jarraitzen ez dituztelako, baina batez ere huts larriagoak dira pilotaren bibliografiak egitean auskerazko literatura kontuan ez izatea. J. Iguaran-en bibliografian ere aurkitzen ditugu hutsune hoiek. Hiribarren, Iztueta eta Zaldubik, bertso ederrik idatzi ziguten pilota jokoari buruz, baina hoiez gainera ere ba dira beste asko, XVIIgarren mendearen hasiera bertatik honuntza. Bertatik ikusten dugu, pilotaren historia iturriak oraindik agortzeke daudela. Etxeberri Ziburukoa, Axular, J. A. Mogel, Agirre Asteasukoa eta beste asko ditugu pilotari

buruzko gauzak kontatzen dituztenak. Landuchio eta Pouvreau ere ahaztu ezinak dira beren hiztegieta jasotzen dutenagatik.

Gure literaturak, bere urritasunean ere, materialik aski eskaintzen diote pilotaz idatzi nahi dutenei.

Las últimas historias que se han escrito sobre el juego de la pelota, en cuanto se refieren a las antigüedades de este juego en el país, se hace observar que han seguido a Peña y Goñi y a Blazy sin añadir lo que al respecto han ido descubriendo los investigadores de la cultura vasca. Rodney Gallop, J. M. Barandiarán y M. de Lecuona han aportado pruebas que remontan este juego en nuestro país a épocas prehistóricas. Pero sobre todo, se sigue omitiendo el pago de un frontón para jugar a la pelota que hicieron los reyes de Navarra en Pamplona, en el año 1331, según documento hallado en el Archivo de Navarra por Fr. Fernando de Mendoza y que dio a la luz en "Euskalerrriaren alde", en 1916.

Se citan noticias de los viajeros del siglo XVI, que presenciaron este juego en nuestro país, así como las alusiones a la pelota por el obispo de Pamplona, P. de Sandoval, los testimonios arqueológicos de la obra de Colas y posible figura de pala y pelota en el sarcófago romano de Luzcano (Alava), que ya nos eran conocidas; pero se sigue omitiendo, salvo excepciones, las interesantes noticias que se han dado a través de la literatura en vascuence que, aparte de las descripciones de Hiribarren, Iztueta y Zalduby desde los umbrales mismos del siglo XVII, han escrito autores como Etcheberri de Ciboure, Axular, J. A. Moguel, Agirre de Asteasu, etc. Sin olvidar los diccionarios de Landuchio y Pouvreau que recogen los vocablos de la pelota. Y es hora de dar un toque de atención a los que confeccionan las historias para que consideren a esta literatura que desde su humildad les proporcionará materiales inéditos para un conocimiento más profundo de la historia de la pelota.

1972-IV-17.

EUSKAL HERRIKO MENDIZALETASUNAREN HASIERAK

(Zenbait oroitzapen Federazioaren urre-etzaietan.)

Aspalditik mendi-kiroletan ari geranontzat urte gogoangarria zaigu aurtengo hau. Hil honen 18an betetzen da mendizaleen erakunde nagusia, Federazioa, Elgetako plazan zortzearen 50garren urteburua. Hau dala ta, maiatz honen 19an izango dute mendizaleak Elgetan bertan anaitasunezko bilera.

Garai hartan Federazioaren sortzaile izan ziren elkarte edo bazkUNETATIK, uste dut, gaur egun lau besterik ez direla: C.D. Bilbao, Bilbao Alpino Club, Donostiako C.D. Fortuna eta C.D. Eibar-koa. Gainerakoak suntsitu ziren, baina beste asko sortu dira geroztik, eta gure egonotan karnetez ofizialki kirolagintzan, deportean ari direnetatik, mendizaleen federazioak ditu bazkiderik gehien.

Mendizaleetasunak gauza asko ditu bere alde, Natura garbian ibiltzeaz, haize osasuntsua hartzeaz, bazter zokoak eta gailurrak ezagutzeaz gainera, batez ere, edozein adinetan praktikatu ahal izatearena. Gainera, sasoiko eta ez hain sasoiko daudenak zenbait ekintza berezi ere egin dezakete: ski, eskalada, espeleologia eta abar. Zabaltasun hauek ekarri dute kirolgintza honen ugaritasuna.

Baina, hastapenak kontuan hartuko baditugu, bestelako arrazoiak ere aurkitu genezazke. Industriagintza handiak, hiriak handitzeak, kalez eta etxez gogaiturik Naturaren bila irtetzeak bultzatu zuten gizona kirola hau hautatzera.

Joan zen mendearen azkenaldean hasi ziren mendi ibiltariak kiroltzale bezalako ekintzan, baina Bilboko Club Deportivoak jarri zuen, 1914an, lehen konkursoa, kirola gisa zenbait gailurretara igoerak jarriaz. Era hau herriz-herri zabaldu zen garai hartako zenbait kirol bazkUNETARA, eta elkartez eta gizonez gehitzeaz pentsatu zuten erakunde nagusiago bat sortzea, denen arteko har-eman eta elkartasunerako, eta orduan sortu zuten Federación Vasco-Navarra de Alpinismo.

Ordurako, esan dugunez, baziren zenbait elkarte, eta hauetako batzuk hasiak ziren ibiltaritza soiletik irtenaz beste zenbait ekintza bereziri helduaz. Esate baterako, Tolosako papertegietara etorri ziren noruegarrak ekarri zuten ski egiteko ohitura, eta 1906an sortu zen Ski Club Tolosano. Tolosarrok izan ziren geroago Candanchú skiatzeko toki paregabea aurkitu zutenak eta baita ere lehen ostatua toki hartan egin zutenak. Bilbo aldean ordea, eskaladak egiten hasiak ziren Federazioa sortu orduko. Eta sorturtean bertan, Orduñako Pico del Fraile eta Menako Ahorcado aizorrotza igo zituzten. Gainera, laster heldu ziren

Atxarten, P. Luserretakin.

bizkaitar haiek Naranjo de Bulnes-en gailurrera ere. Eta ez ziren urte asko igaro Alpes mendietako gailurrik altuenak igotzetik. Garai hartan, Sopeña eta Espinosa izan ziren batez ere ekintza horretan gehien saiatu zirenak, eta azken honek Kilimanjaro ere bai.

Ordurako, Donostian eta Eibarren ere hasiak ziren eskaladak egiten, baina garai hartan apenaz ezagutzen zen espezialitate hontako teknikarik. Gerrate ondorean hasi ginenok, Eibar eta Bilbon batez ere, sartu genituen teknika aurreratu xamarrek, batez ere Mallafré-ren liburua agertzetik hobetuaz jarraitzean. Gaurko abantailak agirian daude edonongo mendi handi eta zailtara joateko ahal izatean.

Speleologia bera, oso aspaldikoa zaigu gure herrian, mende honen lehen partetik datorkigu, baina beti pertsona soilak beren kaxara edo arkeologoak beren jakintzaren beharrez. 1948an "Aranzadi" Zientzia Elkarteak sortzeaz, eta elkarte honen sorreran zer ikusirik aski izan zuten Gipuzkoako mendizaleak, bizkortu zen harpeak ikertzea, elkarte honen speleologi sailari esker.

Baina, Federazioa sortu zenerako, aldizkari baten premian aurkitu ziren gure mendizaleak eta 1926an sortu zuten "Pyrenaica" deitzen dena, eta zenbait gora-behera eta eragozpen ondorean oraindik ere argitaratzen dena. "Pyrenaica" aldizkarian biltzen dira Euskal Herriko mendizaletasunaren ekintzak eta lanak. Mendiak eta mendizaletasunak inguratzen dituen gauzak eta kirol honen historia bera aldizkari hontan aurkitu behar dira. Gainera, aldizkari honek, edo aldizkari honi esker, mendizaletasunak, kirol bezala, goragoko maila bat hartzen du, mendizaleak beren ekintzaren idazle egitera bultzatzen ditu eta mendi ibiliak eta bideak adiaraztetik bestelako zenbait kultura gaira eramaten ditu: zientzia naturalak, etnografiak, toki-izenak, kartografiak eta abar bildu ditu. Beraz, ezta nolanahiko literatura "Pyrenaica" aldizkariak bere inguru, edo bere orrialdeen barna jaso duena.

Goi-maila heldu batean arkitzen zaigu, gaur egun, Euskal Herriko mendizaletasuna, aspaldikako etengabeko ekintzari esker. Maila honen adigarri ditugu azken urte hauetan mundu guzian zehar diren espedizioak, baina batez ere aurten bertan Himalaya-ko Everest-era antolatua, eguraldian eta suerte apur baten laguntzaz gailurreratu ahal izango dutena. "Tximist"eko ezpedizio hau aurrera eramatea ezta txantxetako. Ohore hoberik ezinezkoa dugu.

Eta, gatzetxo nintzanetik mendizaletasun honen espezialitate guziak zerbait bete ditudalarik, urteen esperientziak erakutsi didana haintzat harturik, inolazko kontseilurik ematekotan, zera esango nuke, aspalditik datorkigun konkursogintza hori mendizaletasunaren hasieretan dauden neska-mutiko eta gatzetxoentzat uzteko. Nagusiak hortan jarraitzea,

Hiru erregen mahaia edo Mesa de los Tres Reies, ezkerreko aldean Auñamendi, Lintzolako La Pakiza gailurretik ikusia. (Erronkari. Nafarroa).

haurkeria iduritzen zait, zeren mendiak berak berez ditu beste gauza atsegín asko probetxu hobeak ateratzeko, bai kirolaren aldetik eta bai jakintzaren aldetik. Bada zer ikus eta zer ikas, gizona jantziago jarriko dutenik.

El presente año cumple la Federación Vasco-Navarra de Montañismo su 50 aniversario, y con este motivo se congregarán el día 19 de mayo en la plaza de Elgueta, lugar donde se fundó el 18 de Mayo de 1924.

El excursionismo deportivo por montaña se venía practicando desde finales del siglo pasado, en lo que respecta a nuestro país, y fue el C.D. Bilbao quien inauguró los concursos de montaña en 1914. Modalidad ésta que pronto se difundió por las poblaciones más industriales y comerciales del país, hasta que hizo necesaria una federación de sociedades para regular y coordinar las actividades a desarrollar. Porque para entonces incluso se practicaban algunas especialidades. Por ejemplo, había grupos de esquiadores en Tolosa desde 1906. Tolosanos fueron los que descubrieron las pistas de Candanchú en la década del veinte. También los pioneros de la escalada hicieron sus primeras ascensiones, paralelamente a las fechas de creación de la Federación, impulsado desde Vizcaya, y que siguieron con ascensiones en Picos de Europa, Pirineos, Alpes, etc. La espeleología tuvo sus adeptos, pero no

arrancaron seriamente con las prospecciones espeleológicas con equipos y metodología hasta que se creó la Sociedad de Ciencias Naturales "Aranzadi", en cuya fundación intervinieron decisivamente numerosos montañeros guipuzcoanos.

"Pyrenaica" es el órgano de la Federación desde 1926, donde se recogen los anales del montañismo vasco. Revista trimestral, indispensable para la buena marcha de este deporte y para la formación deportiva y cultural, a la que debería estar suscrito todo aquel que se precie como aficionado al montañismo.

En nuestros días, el montañismo vasco ha alcanzado tal madurez que ya nos ha habituado a los aficionados a seguir las noticias de las expediciones de nuestros montañeros por los diversos continentes. Y el presente año, justamente, nada menos que la expedición "Tximist" a la cumbre más alta del mundo, al Everest. Con un poquitín de suerte, y sobre todo si cuentan con las condiciones atmosféricas favorables, esperamos que triunfen; puesto que los hombres que integran el equipo están suficientemente capacitados para salir airoso en dicha empresa.

En consecuencia, una empresa derivada de la plena madurez alcanzada por este deporte en el país. Pues no es pura casualidad esta cita en la cumbre del cincuentenario y en la más alta de las cumbres, si no fuera por una constante evolutiva.

Por mi larga experiencia de montañero que ha practicado todas las especialidades de este deporte, si algo tendría que aconsejar, diría que los concursos de montaña a la manera de aquellos promotores de hace cincuenta años se deberían de dejar únicamente para infantiles y juveniles, como estímulo de iniciación, pues al margen de esa actividad tan elemental, la montaña tiene suficientes alicientes para las personas adultas.

1974-V-13.

BAROJA, ITURRINO, SOLANA

Hiru artistaren grabaduak ikusteko aukera bikaina eskaintzen digu Donostiako Galería Estudio deritzan gelak. "Aguafuerte"tzat ezagutzen den azidodun urez egindako grabaduak maisu handiak izan dituzte, bai Frantsian eta bai Espainian, baina urri izan dira gure inguru hauetan. Grabadutzako teknika berezi hoiek ez dira landu eta hemen aipatuko ditugunak ere herbestetean egin zituzten beren ikaskuntzak. Hamaseiga-

rren mendeko Itziar eta Madariaga kaligrafoak, hain handiak izanik eta gainera bigarren honek liburu bat ere idatzi zuelarik, ez ziguten utzi geroztiko "aguafuerte"ak hain kideko zuen artegintzaren eskolarik.

Azidodun urez egiten den grabadugintza honek teknika oso bereziak ditu eta garai bateko inprimategietan lanak irudiz hornitzeko era bakarra zen. Artegintza honek, artista izatetik aparte beste jakintza berezi batzuk eskatzen ditu, industria teknikaren aldetik. Eta orain Galería Estudio delakoan agertzen diren hiru artistak, Baroja, Iturrino eta Solana, maisu paregabeak izan ziren materia honetan. Arte langintza honen meritoak hurbildik ezagutzeko aukera ederra dugu hil honen bukaerara arte iraungo duen erakusketa honekin. Gainera, teknika horietan ezer jakin nahi duenak laguntza ona izango du bertako nagusi den Julian Ugarte jaunarekin.

Rikardo Barojak pintore baino ospe handiagoa hartu zuen grabadore bezala, bere iloba Julio Caro Barojak *Los Baroja* liburuaren 89. orrialdean aitortzen duenez. Eta, neri ere, pinturazko obrak gutietsi gabe, grabadore bezala hobea iduritzen zait.

Rikardo, artearen bidekurutze garaian bizi zen, ez zen iraultzaile hoietakoa eta ez eta ere burges arteari lotua, obra landuen aldekoa zenez badu akademia kutsurik —akademia hitza bere zentzu onean— eta bere oihal lanak begiramendu handiz betetzen zituen eta hala bere grabadu lanak ere. Azidodun urezko lanen teknikak ez zuten sekreturik Barojarentzat eta dibujante ona zenez berebiziko obrak lortu zituen gai honetan.

Erakusketa honetan elkarrekin ditugu Baroja eta Solana, adiskidetasuna bazuten ere, Solana-rentzat ez ziren gogozko izan Rikardok grabadugintzatik irabazi zituen medailak. Gela honetako lanak ikusi ondorean, Solanak gaietan zuen nortasuna ukatu gabe, Barojaren lan fina goitik ageri zaigu.

Franzisko Iturrinoren grabaduak, neretzat uste gabekoak, harrিতa utzi naute. Beltzuriak eta urratuak indar berezia ematen bai dioete grabadugintza honetako teknikaren barnean. "Fauve" eskola bere garai barnean erabili zuen artista aurrerazale honek grabadugintzako teknike-tan lortu zuen goi maila erakusten digute. Iturrino berak esana: "Dibujoa ongi benderatzen dutenek bakarrik desdibujatu dezakete nik desdibujatzen dudan bezala"; eta esaera hau bere pinturetatik baino hurbilago aurkitzen dugu bere grabadugintzatik.

Nork ez du ezagutzen Ihauterietako zomorroen egile zen Solana? José Gutiérrez Solana-ren lanetan aurkitzen den zorabiozko maskaren mundua presente aurkituko dugu grabadu hauetan ere. Erakusketan jarrita dauden grabadurik gehienak *La España negra* liburuko iduriak

F. Iturrinoren grabadua.

dira. Gehienok lerro soilez eginak dira. Dibujo aldetik oso ximpleak baina irudi aidetik berak ongi zekien Ihauteri edo antzerako mamuz, mundu txoro baten agergarritz.

Solana-ren mundu harrigarri hau sakonago ezagutu nahi dutenei beste honako adibide hau emango diegu. Igazko udaran Santander-ko Santillana del Mar herritik hurbil, bertara heldu baino lehenago, Queveda-ko torrean Museo Solana ireki zutela, bere lanen muestra bat edukitzeaz gainera bere bizitza eta lanak agertzen dituzte filminen bidez. Merez du osteratxo bat egitea.

Baina oraingo hontan bai merezi duela Galería Estudio-ra osteratxoa (helbidea: Av. Sancho el Sabio, 17. Donostia). Erakusketa honetan, R. Barojaren gaiak: ohiturak eta paisajeak, herriak eta herritarrak, eskaleak eta buhamiak, eta Ihauteriz ere badu lauki polit bat; Iturrinorenak emakumezkoak zelaietan, biluzikoak, ijitoak eta abar; eta Solana-renetan maskarak eta jendetzat Ihauteri jaietan, emakumezkoak,

gizon ordiak eta abar. Baina arestian agertu dugunez, gaiak eurak baino interesgarriagoak iduritu zaizkigu "aguafuerte" langintza bezala, artegin-tza honetan hirurok maisu zirenez gero.

El día 17 se inauguró en la Galería Estudio de la capital guipuzcoana (Avda. Sancho el Sabio, 17) una exposición del grabado en hueco de tres grandes maestros en la materia: Baroja, Iturrino y Solana, que permanecerá abierta al público hasta el día 30. Merece ser visitada para apreciar a fondo los recursos de las técnicas del aguafuerte.

Para Ricardo Baroja, estas técnicas del grabado al aguafuerte, apenas tenían secretos, y como era un gran dibujante logró obras maravillosas en dicha especialidad. Y aquí veremos juntos a Baroja y Solana, que aunque en vida compartieron su amistad, éste se sintió molesto por las medallas que Ricardo obtuviera como grabador. Una vez más podemos decir que admiramos más los aguafuertes de Baroja frente a su obra pictórica, sin desestimar ésta.

Los grabados de Iturrino han sido una agradable sorpresa para mí. En los contrastes claroscuros y los rasgados, nos descubre la pericia de las técnicas del grabado del pintor fauvista. Y tal vez encaje mejor que a la obra pictórica a estos grabados aquella sentencia suya: "Sólo quien domine el dibujo puede desdibujar como yo desdibujó".

Y, ¿quién no conoce al Solana de las figuras grotescas del Carnaval? En esta muestra de grabados al aguafuerte también presenta su obsesionante mundo de máscaras, con sencillos dibujos en línea. La mayoría de los grabados expuestos son de la serie que sirvieron para ilustrar su obra *La España negra*. Dicho sea de paso que, desde el verano pasado funciona un Museo Solana en la Torre de Quevada (Santander), con una muestra permanente y una descripción audiovisual de su vida y de su obra.

Los temas de Baroja son en torno a costumbres y paisajes, pueblos y tipos, mendigos y vagabundos; los de Iturrino están dedicados a mujeres en el campo, desnudos, gitanos, etc., y los de Solana máscaras y gentes en fiestas de carnaval. En resumen, una exposición digna de ser visitada.

1976-II-2.

LAZARO GALDIANO MUSEOAN

Madrid-eko Lázaro Galdiano Museoa 1951an irikia da. Espainiako museo partikularretatik berezietakoa. Barcelona-n bada Marés, handiagoa, baina ez hain berezia.

José Lázaro Galdiano Nafarroako Oliten sortu zen 1862an. Esku hutsik irten zen bere herritik Ameriketara. Lege ikasketak egin zituen eta Buenos Aires-en emakume aberats batekin ezkondu zen. Emaztearen aldetik Buenos Aires inguruetako lurraldeen jabetza zuen eta hauen salketetatik, lehenaz gainera, aberastasun handiagoak pilatu zituen.

Galdiano, jakite nahiaz eta arte gogoz barne kezkatia zuen gizona zen, eta bere zaletasun guzia arte lanak kolezionatzea izan zuen. Eta alargundurik hil zen Madrid-en 1947an. Bere etxearekin batean, jardin eta guziko jauregi handi bat, bildu zituen arte lan guziak Espainiako Estatuari utzi zizkion, eta gaur egun, etxe hau, museo paregabea dugu.

Bertan zer dagoen baino zer ez dagoen aipatzea errezagoa litzake. Grezia eta Iberia zaharreko artezko iruditxoetatik hasi eta Goya-ren pinturak arte, Europako arte estilo guzietatik lanik bitxienak biltzen dira. Eskulturak, pinturak, haltzariak, ontziak, joiak,... guzietarik gauzarik fiñenak daude.

Bertako ederrak haina bertan dauden zenbait gauza berezik eraman ninduan Espainiako hiri nagusira azken aldiz joan naizenean.

Sartu ta beste gabe Antxieta azpeitiarraren eskolako irudian aurrez-aurre aurkitu nintzen, sarreran bertan. Hala ere, beheko gelan dauden Limoges-ko esmalteetara eraman nituen nere begiok. Aralar-go San Migelen dugu arte honetako gauzarik baliotsuenetakoa, baina Lázaro Galdiano Museoan dauden bizantino eta erromaniko esmaltedun gauzak, batez ere gurutzak eta lehenago noizbait gurutza ere izan zuten Kristoak, behealdeko zazpigarren eta zortzigarren bitrinetan daudenak, zer ikustekorik badute Bizkaian ezagutzen ditudanekin, eta guk oraindik behar bezala katalogatzeko ditugu.

Gotiko eta Pizkunde garaiko iruditxoak eta joiak pilaka aurkitzen dira bere-alde honetan. Zorabiatzeko haina gauza bada eta zeharka igarotzen naiz, begirada batekin. Eta berean pilatzen dira Greziako, Erromako eta Iberiako iruditxoak.

Bigarren bizitzako geletan, flamendar, aleman eta español pintoreen lanak. Baina ez nolanhikoak. Obra txikiak batez ere. Obra txikiak, baina egile handienak. Bosco, Bruegel, Teniers, Metsys, Gassel, Koffermans, Schaffner, Mundi, eta abar. Beste lan asko egile ezezagunak. Bederatzigarren gelan bada XV. mendearen azkenaldiko Kalbario bat, Frantsiako hegoaldekoa baina zihurrago Nafar eskolakoa. Hamabi-

garren gelan XVIII. mendeko eskola ingleseko pinturak, Espainian hain urri direnak. Bertatik laster, beste gela batean Pizkundeko joia eta marfil landuak. Hoiien artean Benvenuto Cellini-en liburu-kutxatilla bat.

Hamazazpigarren gelan Velázquez-en aurretiko maisuen pintura lanak, Sánchez Coello, Liaño, Pantoja eta Antonio Moro (azken hau holandarra zen izatez). Eibarko udaletxean dagoan Untzeta baten erretratuarekin antz handia dute, eta hoietako edo hoiien eskolatik hurbil ebilenen batena izan behar du. Museo del Prado bertan ere ez dago hoiien eskolakorik hain ugari eta on.

Bestaldeko gelan Van Eyck, Rembrandt, eta barroko garaiko flamendarrak. Ondorean Velázquez, Zurbarán eta beste. Hogetirugarren gelan Grekoren lanak, gaztarokoak eta artista helduarenak. Gatzagako Dorletakoaren antzerako Asis-ko San Frantzisko León Anaiarekin, baina Dorletakoaren laurdena inguru neurritz. Goya-k berak beste gela bat duela jakitea aski da Lázaro Galdiano Museoa duen garrantzia ezagutzeko. Gainera, Goya-ren lanen inguru, XVIII eta XIXgarren mendeko orloju-joia kolezio handi bat.

Museo honetan dena da gusto handiarekin hautatua. Europako artearen ikasketetarako leku aproposa.

Gorengo partean, hogetahamahirugarren gelan, armen kolezioa ere badago. Ez da handia, baina hemen ere gauzarik ederrenak biltzen dira. Arma zuriak eta suzko armak. Eta, usterik gabean, lehen bitrinan, Eibarko bi pistola aurkitu nituen, zein baino zein hobeak. Bata Usatorrek egina, hamazortzigarrenaren bukaerakoa eta hemeretzigarrenaren hasierakoa, buril-lanez ondo hornitua eta kañoia urrezko inkrustatze lanez apaindua. Bestea, Jose Agirrek egina, 1804ko fetxa daroa eta Gabriel de Mendizabal-i eskaintzazko letrak. Eibarren dugun Arma Museoan ez dugu garai hortako hain lan politik. Beranduagokoak bai, baina garai hortakoak ez daude hain ongi landuak. Gela bereko bosgarren bitrinan, beste eibartar baten eskopeta dago, 1747tik 1760ra bitartean erregearen armagin izan zen Joakin Zelayak egina, erregearen zerbitzuan egon zen garai hortakoa. Zortzigarren bitrinan, XIX. mendearen hasierako eskopeta bat, M. Zuloaga eta Juan Fco. Gutierrez-n bezala, erregearen armagin izan ziren Blas eta Eusebio Zuloaga aita-seeekin nahasten dute. Gure eritzian, Zuloaga eta Zuloaga gure eskualdean hain ugari direnez, beste norbait dela uste dugu, baldin ez bada Blas-en aita zen Manuel. Baina inondik ere ez erregearen armaginetako bat. James D. Lavin-ek berak ere huts berdina egiten du *A History of Spanish firearms* liburu ederraren 281garren orrialdean.

Berriz itzultzeko gogoz irten ginen museo aspergaitz hontatik.

El Museo Lázaro Galdiano de Madrid es difícil de resumir, por la maravillosa variedad de su contenido, por sus selectas series y la eminencia de las obras que las representan. Notable colección de esmaltes, marfiles, joyas, pinturas, esculturas, tejidos, armas, muebles, etc., de todas las épocas de la cultura europea, desde las culturas grecoromana e ibérica, medievales y renacentistas hasta el período neoclásico y romántico del siglo pasado.

Es una de las colecciones particulares más importantes del mundo. Su creador el navarro José Lázaro Galdiano (1862-1947) la donó a su muerte al Estado Español.

Las muestras de los maestros de la pintura más representativos de las escuelas española, italiana, flamenca, alemana, francesa e inglesa son prueba elocuente de su importancia. La sala dedicada a la pintura inglesa, es una de las más atractivas de este museo, no sólo por la belleza de las obras expuestas, sino por su rareza en colecciones y museos españoles.

Los esmaltes alveolados bizantinos de los siglos X-XI, procedentes de Georgia, son tal vez el tesoro más raro que contiene el museo.

En el vestíbulo nos llamaron la atención las esculturas de la escuela del azpeitiano Anchieta.

En la planta cuarta hay dos salas con un selectísimo conjunto de armas. Como eibarrés y descendiente de varias generaciones de armeros, me fue grato observar entre otras las bellas piezas de Eibar, entre las que destacaban dos pistolas de chispa muy bien labradas con ornamentos al cincel e incrustaciones de oro, que son de comienzos del siglo XIX, debidas a los armeros Usatorre y José Aguirre.

Una escopeta de los también eibarreses M. Zuloaga y Juan Francisco Gutiérrez. A este Zuloaga, en la guía del museo, se le confunde con los Zuloaga, Blas y Eusebio, armeros reales, al igual que en el Museo del Ejército, error que repite el inglés J. D. Lavin en su historia de las armas de fuego en España.

1974-XII-2.

TAVIRA-KO MUSEOA

Hots handi gabe, apal baina txukun ireki zen ekainaren 29an, San Pedro egunez, *Tavira*-ko museoa. Apaltasun berdinarekin egin zioten omenaldia Ignacio Izarzelaia 78 urteko agure zaharrari. Ez zen alperrik

izan haurtzarotik Tabirako San Pedro elizaren sakristau eta zaintzaile arduradun, hilerokotzat erriala zuela.

Gure herrian, inoiz —edo uste baño maizago— holako gauza harrigarriak gertatzen dira. Batzuetan ezer gutxi egiteko hots handiak ateratzen badira ere, gehienetan inondikako hotsik gabe gauza handiak egiten dira. Gauza handien artekotzat joenezake Durangoko herrian eta herriak egin duena. Durangok, herri bildutzat sortzean Durangaldearen izena hartu zuen, baina *Tavira* zuen toki izena. Erdi aroan herri zena eta gaur hauzo. Beraz, Durangoko historiari zaharrenari itsatsia dago Tabirako San Pedro eliza. Aspalditik aski abandonaturik egoan eliza hau, bere barnean artezko balio ederrak bazituen ere.

Durangar batzuk, eliza erortzeko harriskutik atera nahirik, zer bait egitea pentsatu zuten, eta gipuzkoar bat izan dute eragile azkarra, Bizente Zavala tolosar jesulaguna. Honek, alde guzietara deiak egin zituen eta laguntza ofizialeri begira egon gabe, jo-ta-ke ekin zion herrian bertan diru biltzeari. Bere eskariak, eliza konpondu eta txukuntzeko behar ziren hiru miloi t'erdi pezata lortu ditu.

Lanen zuzendari egin duen arkitektoa Neguriko Alberto López gaztea izan da. Eliza apain jarri da eta bai bertan eta bai bere aldamenean dagoen Errosariko Amaren elizan sakabanaturik eta bazterturik zeuden irudiak, imajinak, gurutzak, atabakak, eta abar, San Pedroro bildu dituzte eta bertan museo polit bat ireki. Honela, galzorian zeuden materialak salbatu eta nornahik ikus dezakean eran jarri. Lan ederra benetan Durangoko *Tavira* zaharrean egin dena. Herri askorentzat eredugarri izango ahal da?

Gaurko eliza bera, gotikoa da, XV. mendean berritua. Baina bere zimentarriak erromanikoak ditu. Hegoaldeko horman oraindik bi leiho erromaniko gordetzen ditu, lehenago izan zen eliza zaharragoarenak. Ate nagusiaren eskubira ere, kanpokaldetik, urbedeinkaru ontzia erromanikoa du, bere apaindurak salatzen dutenez. Gainerakoak, elizaren sapaiko egitura, ifarraldetik Errosariko Amaren elizara duen atea eta abar, gotikoak ditu.

Baina badu bestelako gauza berezirik ere. Harlanduzko bi hilobi daude. Erdi arokoak. Bata, uste denez, Padurako guduan bizkaitarren buru izan zen Santxo Estigizena izan behar du. Eta elizaren zurezko korua mudejar estilozkoa da.

Gaurko errataula nagusia, esaten denez, Errosarioko Amarena omen zen. Lehenagoko zaharra, gaur eliza honetan txurrigeraren estilokoa dagoen lekukoa. Tabirako San Pedro erretablea negusitzat jarrita dagoena, dena dela, hamaseigarren mendearen bukaera edo hobeto hamazazpigarrenaren hasierakoa. Hastapeneko barrokoa da,

ohol pintatuekin, eta argi dago esku oneko artistaren obra dela. Erretaularen erdian ipinita dagoen San Pedroren irudia lehenagokoa da, gotiko bukaerakoa (XV. mendearen azkenaldekoa), lehenago izan zen erretaula zaharrekoa nonbait, eta erretaula honen zati bat, elizan sartu ta eskubira dugu, erreliebes eta pintatua Elizaren lau Aitak erreprezentatuaz.

Hauek ditugu bertako hormetan jarri dituzten Erdi aroko imajinak, gotikoak, noski: XIV. mendeko Andra Mari eder bat, garaiz eta estiloz itxura bereko San Paulo, biok dira zein baino zein politagoak, heuren polikromia zaharra gordetzen dutelarik. Gero, beranduagoko gotikoak ditugu ezkerreko horman dagoen Kristo gurutzatu eder bat, eta beste imajina batzuk. Herriko artisten eskutik irtenak dira San Migeltzat dagoen imajina bat, gotikoa hau ere, eskuan pisuakin, ete beste irudi ez-zagun bat.

Bigarren Andra Mari bat ere bada, imajina txiki bat, herri artistak egina hau ere eta itxuraz XV.aren bukaerakoa edo XVI.aren hasierakoa. Herriko arte hau ez baita hain erraza estilo edo garai ziurretan klasifikatzea.

Pizkunde garaiko irudiak ere oso politak daude. Alde batean San Anton eta bestean San Markos, aurrealdeko hormetan. Baina korupean dagoen Alto-relieve bat, lau irudikin, bikainetakoa dugu.

Barroko garaikorik ere bada, XVII. mendetik gerokoak. Denak aipatzerik ez dugu.

Lehendik honera, bi imajinaren hutsunea nabaritu dugu: San Andres eta Santa Katalina (?). Imajina hauek Labayruren *Historia General del Señorío de Vizcaya*-ren VI. tomoan (Bilbon 1969an egin den edizioan), 830 eta 831 orrialdeetan aurkitzen den argazki batean datoz. Gaur egun ez dakigu beren berririk.

Bicente Zavala eta Alberto López jauneri ez-ezik Durangoko herriari zorionak ematekoa da Tabiran egin den lanagatik. Gure herrietan galzorian ditugun arte balioekin zer egin behar den ikasteko eredugarri hartzekoa da Tabirako exenploa. Jakiteko, museo gisa jarri denez, bisita bat merezi du.

El pasado día 29 de junio, con motivo de la festividad de San Pedro, tuvo lugar la apertura al público del pequeño museo montado en San Pedro de Tavira. La iglesia medieval que amenazaba a ruina ha sido restaurada bajo la dirección del joven arquitecto Alberto López. En la Iglesia restaurada se han agrupado, debidamente ordenadas, interesantes

obras de arte. Material que en su mayoría estaba abandonado en la misma iglesia de San Pedro y en la contigua de Ntra. Sra. del Rosario. Dicha reparación y ordenamiento ha venido a costar tres millones y medio de pesetas, que han sido recaudadas por aportación popular, salvo excepción hecha por algún adinerado. Para ello ha habido un hombre amante de la historia local y amor al arte, el jesuita tolosano Padre Vicente Zavala, quien ha trabajado en buscar los medios.

El día de la inauguración se le tributó un merecido homenaje al sacristán don Ignacio Izarcelaya, de 78 años, que ha consagrado toda su vida al cuidado de los dos templos citados.

El actual templo de Tavira es de arquitectura gótica, restaurada en el siglo XV. Pero que se asienta en el mismo lugar donde se emplazaba la iglesia románica. En el muro meridional se conservan una ventana y un óculo románicos. Y tiene una aguabenditera, con relieves ahusados, incrustada en la entrada principal. En coro de madera, es de estilo mudéjar.

El retablo mayor es de finales del siglo XVI o primeros del XVII, entrando en el barroco, con tablas pintadas de muy buena mano. Preside un San Pedro que no corresponde al mismo retablo. La imagen del santo titular es gótico florido, rozando al plateresco. En una de las paredes se ha expuesto una tabla con altorrelieves, policromada, representando a San Roque (?) y los cuatro Padres de la Iglesia (es de finales del siglo XV, resto de un antiguo retablo a cuyo conjunto corresponde el San Pedro).

En el suelo, a la entrada, dos sarcófagos medievales. Uno de los mismos es la supuesta tumba de Sancho Estiguiz.

En los muros, la imaginería semiabandonada de años atrás. Llamen la atención una Andra Mari y un San Pablo góticos, en madera policromada. Asimismo se distinguen otras piezas góticas, algunas populares, San Blas, San Miguel (?), una no identificada, y un precioso Cristo del gótico tardío. Hay otras dos figuras renacentistas y barrocas. Una Andra Mari diminuta, popular y un grupo escultórico renacentista destacan en la preciosa colección.

Tal como se ha dispuesto servirá, además de su conservación, para una exposición permanente del arte antiguo del lugar. Podrán verlo libremente cuantos deseen y servirá también para las labores docentes. Un ejemplar acierto. Una lección imitable por nuestros pueblos.

1975-VII-7.

EIBARKO GAUZAK

Otsailetik martxora bitartean Eibarko Armeria Eskolako ikasle izanen elkarteak Eibarko gauzen erakusketa eder bat antolatu zuen Donostiako Aurrezki Kutxaren gelan. Hamazortzi artistaren lanak presentatu ziren, eta hoiien artean lehengoak eta oraingoak elkaturik. Muestra harek ondo argi jartzen zuen herriko artegintzaren dohaina, eta zer pentsa eta zer esan asko zabaldu zuen erakusketa eder harek. Grabadoreen omenez antolatu zen erakusketa hartaz zer bait esan nahi genuen, garai berean, baina orain kasura ez datozen zenbait gauzak galerazi zituen gure nahiak. Holako gauza baterako inoiz ez da berandu ordea, eta gaurkoan Eibarko gauzeri buruzko zenbait ohar eta aburu agertu nahi dugu.

Joan zen mendearen bukaeretan indartu zen Eibarren artegintza hau eta mende hontako azken gerrate ingurutik beheraka datorkigu. 1865ean, Isabel II.a bere semeekin Eibarrera etorri zenean, Isasiko jauregia ostatutzat hartuaz, orduko alkate zen Ignazio Ibarzabalek Eibarko gauzen erakusketa antolatu zuen herriko plaza-berrian. Gauzak erakustez batera, lagintza bera ere erakutsi zen, zenbait artista lanean jarriaz. Hauetako bat, Felipa Gisasola neskatilla gaztetxo. Gero, erregiñak Madrid-etik oroigarritz urrezko erloju bat bialdu zion zaritzat. Garaiko kroniken argira, ospetsua izan zen erakusketa hura, eta behar bada Eibarko gauzen lehen berria dugu, gauza garrantzitsu bezala.

Artegintza honek bere sustraiak armagintza zaharrean zituen. Zintzelezko apaingarriak, urre eta zilar inkrustatzeak eta abar, armen apaingarri, oso aspalditik egiten ziren Eibarren. Armeria Eskolak duen museoan ikus dezazkegu. Eta Isabel II.a baino 74 urte lehenago Jovellanos-ek adiarazten digu hemen ber-berak ikusi zuena, armagintzako apaingarriz.

Edergintza hau armen apaingarri soila izatetik zenbait gauzatarako erabiltzen lehen aleginak egin zituena Eusebio Zuloaga izan zen. Baina batez ere bere seme Plazidoren ohorea dugu. Plazido Zuloagak, bere aitaren eskolak hartu ondorean Paris-en eta Dresde-n jarraitu zituen ikaskuntzak. Lehenagoko urre inkrustatzeak aldatu zituen urrea ipintzeko pikadura kruzatua sartzean. Era honetan artagina libreago moldatzen baizen irudi eta edergarriak edo apaingarriak galtzairuan itsatsirik jartzeko. Baina hortik aparte, pitxarrak, anforak, kutxatillak, platerak, ezpatak, kopak, erlojuak eta abar, era askotako gauzak egitera bultzatu zuen. Honetarako eskola bat ere jarriaz eta merkataritza ere antolatuz. Artistak ugaritu ziren, eta Eibarko herriak, ekintza honi esker, aberastasuna ezagutu zuen.

Plazido Zuloagak artegintza hau noraino goratu zuen jakiteko hor gelditzen zaizkigu lekuko: Prim jeneralaren hilobia Madrid-eko Atotxa-ko elizan eta kapillatxo bikain bat Loyolako etxean, biak bere ikasleen laguntzaz eginak.

Gure mendearen hasieran ospe handia zuten munduan zehar Eibarko gauzak. Cuba-ren azkatzaile izan zen José Martí-rentzat ere merezimendu handia zuten Eibarko lan hauek eta bere oroitzetan hau idatzi zuen: "No está John Whitter el cuáquero que como los obreros de Eibar, repuja en hierro, blando a su mano, hilos de plata y oro, y con hoja de perla, los matiza y recama", (J. Martí, *Obras completas*, tomo XI, 360 orr.).

Gure haurtzaroan lan hauek ezagutu genituenean, denda-osteetan zituzten lantegitxoetan eta etxeetan egiten zen. Maisurik handienak, gehienean, besteen lanak komertzialisatzen zituen heurak gogozko lanetarako denbora hartzeko, eta denda bakoitzean nork lan hobeak aurkeztuz ibiltzen ziren. Honek jartzen zuen elkarren arteko konpetentzia eta kezka indartzea gauzak geroago eta hobeagoak sortzeko. Era honetara mantentzen zuten goi-gorenean edergintza hau.

Gaur, urtetik urtera beheraka datorren edergintza honetan Plazido Zuloaga zena bezalako iraultzaile baten premia larria nabari da.

Durante los meses de febrero y marzo hemos tenido la ocasión de presenciar y contemplar una exposición selecta de los "Objetos de Eibar", en la sala de la Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián, en homenaje al grabador, con motivo del veinticinco aniversario de la Asociación de Antiguos Alumnos de la Escuela de Armería de Eibar.

Esta artesanía tan célebre a finales del pasado siglo y primeros del presente, tiene sus fuentes originarias en la armería. Diversos museos conservan armas fabricadas en Eibar en el siglo XVIII ornamentadas con bellos cincelados e incrustaciones de oro y plata. Jovellanos, a su paso por Eibar hizo interesantes anotaciones en su *Diario* sobre estas artísticas ornamentaciones.

Eusebio Zuloaga, gran artífice, fue quien inició la aplicación de la decoración de las armas a otros objetos. Y su hijo Plácido (padre del pintor Ignacio) transformó los métodos que él bautizaría con el nombre de "damasquinados" en razón a algunas técnicas observadas en piezas existentes en el museo de Dresde, de donde partió su idea, y al mismo tiempo dio un gran impulso a esta artesanía fabricando bellas ánforas, copas, cofres, platos, jarrones, etc. Sus obras monumentales son el

mausoleo de Prim en la basílica de Atocha, en Madrid, y el altar de una de las capillas del Santuario de Loyola.

Los objetos de Eibar llegaron a alcanzar fama mundial, y fueron ponderados hasta por José Martí. Pero desde las postrimerías de los años treinta de nuestro siglo se nota una decadencia paulatina. Sin duda se necesita otro renovador al estilo de Plácido para revitalizar esta interesante artesanía.

1976-VI-16.

“O A R S O”TIK UNIBERTSITATE DEIA

Gipuzkoako herrien artean, bertako jaietan, ateratzen diren aldizkarietatik bikainenetakoa dugu “Oarso”, Errenderian Maadalen jaietan ateratzen dutena. Boni Otegi adiskideak ba daramazki ia hogeitau urtekarari honen zuzendari. Idazlan egokiak biltzeaz gainera ahalik eta txukunen argitaratzen ere lanik aski hartzen du. Gainera, azken urte hauetan, “Oarso”, gai monografiko bati lotzen da gehienik eta honetarako idazle hautatueta jotzen daki.

Aurtengo zenbakia, gehienik Unibertsitate gaiari helduta dator. Gure herriari ageri zaion premiarik larriena baita Unibertsitate kontu hau.

“Oarso”ko lan batzuk, gai honen historiagintzaz datoz eta beste batzuk gaur egungo egoera adiaraziaz edo egoera honen aurrez-aurre iritziak agertuaz.

Aurkezten dituen berrogetiru lanetatik hamasei dira Unibertsitateaz bete betean jarduntzen direnak, batzuk euskaraz eta gehienak erdaraz. Hauek dira lanon egileak: Bittor, S. Aizarna, P. Gutiérrez, X. Lete, Leiz, J.M. Busca Isusi, J. Albistur, A. Pérez de Calleja, M. Agud Querol, A. Arrieta, L. Mitxelena, M. Ugalde, A. Etxebeste, M. Pelay Orozko, J.I. Tellechea Idigoras, J. Rodríguez del Castillo eta S. Oarso.

Batzuk, historiagintzarako agiriak eskaintzen dizkigute. Maiz, Oinatik Unibertsitatearen oroimen sentikorra dator (1542an sortu zen). Beste batzuk, baita ere, Bergarako Real Seminarioa (1766-1804). Gainerakoan, gehienak, egungo problematikari heltzen diote. Era askotako iritziak ageri dira, baina guzien gain, ez dugu dudarik, gogo ona dabilela esango genuke.

Puri Gutiérrezek argi eta garbi azaltzen digu gure egunotan Euskal Herriko semeak sein sakabanatuak dabiltzan, herbesteko Unibertsitate-

etan, etxeko aukeraren faltaz. Bestalde, idazle batek baino gehiagok agertzen du, gaur, gure herrian, gorenetakoa mailan gaudela Espainian batxilerra estudiatzen dutenen artean. Baina batxilerrean aurrengoetarik izanagatik aski mugatuak gaudela hortik goragoko ikaskuntzetarako, eta hemendik Unibertsitate batek behar nabarmena. Azken aldi hontan gobernuak eman dituen aginduak eta abar, egungo egoeraren aurrean, edo egoera honen egona, ekintzarik eza, salatzen dira.

Garbi ageri da, batzuk, problemaren aurrean jakinaren gainean zorrotz mintzatzen direla; beste batzuen lanak, jakingarriak izanik ere, ez dira hain sakonak eta ez hain zehatzat egungo problemaren aurrean; eta, beste batzuk ordea zirkin eginaz doaz. Gainera, batzuk Gipuzkoako Unibertsitateaz ari diren artean, besteak zuhurrago jokatzan dute Euskal Herrikoaren alde.

Horrez gainera, batzuentzat, fakultate bat edo beste aski da; beste batzuentzat, fakultateak bertako industriagintzen teknikeri aski itsatsiak izan bear dira; baina, badira ere, esaten dutenak, teknikarik aski dugunez bestelako jakintzen beharrea garelara. Zuhurrenak ez dute nahi ezertariko mugaketarik, baizik edozein herriri bere kultur-zientziagintzan dagokion bezala, orotarik behar da. Hau da, ez esku motz eta ez ere anka motz, baizik herri baten kultur giroa osorik gorpuztuko duena.

Baita ere badira herriz herri aldakor ibiliko den Unibertsitatea eskatzen dutenek ere.

Bide batzuetatik ezer ez egiteko erarik onenak markatzen dira, batez ere era berriko Unibertsitate berezi bat asmatu nahi dutenen aldetik. Karolingioak asmatu zuten Unibertsitatea aski heldua dugu European, eta, guk, hemen ere, industriagintzan bezala, asmatua asmatzen jarduntzea baino errazagoa, bidezkoagoa eta hobea dugu besten esperientziekin baliaturik egin. Honela huts egiteko aukera gutiago genuke, eta hainbeste itxaro ondorean ez du merezi huts egiterik.

Ikasiagoena irakurri ondorean, eta zer irakur eta zer ikasirik bada "Oarso"ko zenbaki horretan, Unibertsitate osatu bat behar du Euskal Herriak. Izenagaitik guti axola zaigu, baina Barduluak soilik ez litzake egokiena zeren Bardulo izan ez direnak ere osatzen bai dute gaurko Gipuzkoa, Errenderia bertatik harat Baskonak zirenez eta Deba-arrukoak Karistioak. Baina hau ere ez da kasorako. Gure probintzia guzien beharrezkoa denez, era batean orotasunez har dezagun. Eta, gainera, ez harat honat ibiliko dena, berrikerietan ez gaitezkan galdu, osatu bat baizik, eta izatekotan ere Fakultateak hiri nagusietan zabalduko dituenak.

Hasieran esan dudana bezala, denen lanak dira ezagugarriak, eta aurrerantzean gai hau ikutu nahi duenarentzat baliosko agiriak, baina

egungo problemari zuzenen helduaz eta iritzirik argienak ematen (gaur egungo egoera honetatik irtengo bagara), Manuel Agud Querol eta L. Michelena-renak hautatuko nituzke. Hoietan dago gaiaren muina. Zerk geldiarazi du 1967an sortutako asmoa? Zerk galerazten du biderik premiazoena ez betetze hori? Gainera, Madrid-go gobernutik asmo onez agindua, nork galerazten du hemen? Gure aministrazioko burokraziaren eragozpenak baldin badira, nork emandako eskubideak dituzte? Zein herri errepresentatzen dute hain ilun jokatzeko dutenek? Herri bat ezin da gelditu problema partikularreri begira.

Gainera, problema hau ez da herri baten urtekari batean soilik uztekoa, eta "Oarso"tik egiten den Unibertsitatearen aldeko deiari guziok erantzun eta lagundu behar diogu, gure problemarik handienetakoa delako.

"Oarso" es una publicación anual que da a la luz el pueblo renteriano en conmemoración de su patrona Santa Magdalena. Todos los años llega puntual a la cita de las fiestas —en los últimos ocho lustros gracias al esfuerzo personal de Boni Otegui—. Pero, además, guarda la particularidad de agrupar en sus páginas gran parte de las colaboraciones sobre un tema monográfico. Y el presente año ha correspondido al tema, Universidad.

La publicación contiene un rico caudal sobre la tan necesitada como deseada Universidad.

Las aportaciones son muy variadas. Hay quien describe la historia sobre el pasado y el presente del tema en el país, quien suscribe por tal o cual Facultad para Guipúzcoa, o por una Universidad completa, clásica y normal, y no falta quien opine por una itinerante y experimental. Pero al margen de alguna idea peregrina, casi todas las aportaciones son de un contenido sustancioso, para poner fin a un viejo problema. Y tal vez por esto no se opine tanto sobre la ubicación y denominación.

Si al margen de los documentos de valor histórico, de entre las ideas emanadas, tuviéramos que elegir algún trabajo objetivo, sobre la realidad del problema que nos acucia, aún con los riesgos que ello supone, nos quedaríamos con media docena de aportaciones de entre las dieciseis sobre el tema, y aún de entre las mismas rebajaría a dos, inclinándome preferentemente a las manifestaciones de Manuel Agud Querol y Luis

Michelena, que tan bien han sabido centrar los problemas y necesidades, expresándose con entera claridad.

Del rico contenido de "Oarso", ¡Ojalá! germine algo efectivo.

1975-VIII-4.

MITXELENAREN IRAKASKINTZAK

Aditzea dugunez, laster joango omen zaigu zenbait denborarako (urte bete edo gehiago) Ifar-Ameriketara Luis Mitxelena linguista ospetsua, gure hizkuntzaren ikerketan inoiz ezagutu den jakitunik handiena. Guregandik aldentzen bada ere, badakigu, gogoz eta pentsamenez ez-ezik hizkuntzaren azter lanean jarraituko duela, baina non etxeko lanetarako etxean baino hobeto?

Gure herriak gizon honen nortasunaren berri baleki, ez dugu dudarik, hemen gelditzeko eskaria egingo luke, honetarako behar lirakean erremedioak aurkiturik. Baina kultura gaiak oraindik ez du edozein deportek hainako begiramenik.

1915ean Errenderian sortua eta 1959an doktoradutza egina, azken urteetan Salamanca-ko Unibertsitatean irakasle dugu.

L. Mitxelena nor den eta bere lana zer den adiarazteko bada ni baino yayoagorik eta euskal gaietan hain prestua den Piarres Lafitte jaunaren esaneri hildoz hildo jarraituko diot, laburpenik idorrenean. Luis Mitxelena Elissalten lanari buruz, P. Lafittek Baionako "Bulletin du Musée Basque" delako aldizkarian idatzi zuen aski luze, eta lan bera R.S.V. de los Amigos del País-en aldizkarian gaztelerara itzulia agertu zen (Bol. R.S.V.A.P., XXI, 1965, 315/339 orr.).

Hizkuntzalari arloan Mitxelenaren doktrina zer den adiarazi zigun, linguistikaren oinarriak eta metodoak zertan diren, ikerketarako erregela, lanbide, kritika nola, eta abar, 1963an Mitxelena berak argitaratu zuen *Lenguas y protolenguas* lanean agertzen duenaren arabera.

Maisu handi honen dokumentazio lanak zer diren, N. Landuchio-ren hiztegia (1958), hor-hemenka sakabanaturik eginak dituen estudio lan asko, batez ere testu zaharrerik buruz, gero hauetako gehienak *Textos arcaicos vascos* (1964) liburuan laburpenez bilduaz, Akitaniako hilarrietatik hasi eta XVII. mendera arteko euskara idatziaren agiriak jasoaz.

Saiaera nagusien artean biltzen ditu: *Apellidos vascos* (1955), euskal deiturak ez-ezik, deituren iturri diren leku-izenen etimologiaz edo esan-nahia orain arte egin den estudiorik funtsezkoena dugu; baina bere ondoan ditu *Las antiguas consonantes vascas* ("La laguna", 1958), eta *A propos de l'accent basque* ("Bulletin de la Société de Linguistique", 1958) lan bikainak.

Sintesis handien arteko ditu: *Historia de la literatura vasca* (1960), ez da historia soil bat, baizik aburu zorrotzez egindako saiaera. *Sobre el pasado de la lengua vasca* (1964) liburuan, euskalkiak (dialektoak) eta beren arteko diferentzien adiarazpenak, euskararen historia eta lehena, latin eta erromantzeen kutsuak, latina baino lehenagoko indoeuropearrendikakoa, euskararen ahaidetasunezko hizkuntzak ere tratatzen ditu. *Fonética histórica vasca* (1961), orainarte gai hontaz egindako lan guziekin eta euskal idazle zaharren testuekin baliatuz egina, gure hizkuntzaren fonetikazko legeak zehatz estudiatzen ditu, tokiz eta mendez, bukaeran exenplutzat erabiltzen dituen hitzen zerrenda luze bat jarriaz.

Geroztik, *Estudio sobre las fuentes del Diccionario de Azkue* (1970) lana argitaratu du, euskararen hiztegirik osatuena iturriak aztertzen dituen. Lehenago ere, *Azkue Lexicógrafo* izenez hitzaldi ezagugarri bat emana zuen, J. Caro Baroja eta A. Tovar jaunekin batean 1966an omenezko liburutzat argitaratua.

Lanok erdaraz daude, baina Lafittek ongi zion bezala, euskaraz idazten ere luma dotorea du Mitxelenak. Eta estudio hoiengandik ez du apartatu bere garaikoengandik; egia esan, gizon eta jakitun bezala egun-egungoa dugu.

Izan zitekeen onduen egiztatu zigun hau Patxi Altunak, euskal idazle bezala Mitxelenak duen balioa agerrarazteko, aldizkarietan sakabanaturik zituen lanetatik bilduma hautatu bat argitaratuaz, *Mitxelaren idazlan hautatuak* (1972). Bestalde, urte berean, J.A. Letamendiak bildurik, gure maisu honen *Zenbait Hitzaldi* argitaratu zuen, linguistika gaiez.

Hizkuntza erabiltzeko erak oso aberatsak baditu ere, gaien ugaritasuna eta gaurkotasuna ez dira gutiagorako. *Mitxelaren idazlan hautatuak*, bederatzi sail hauetan zatitzen da: Orri azpiko oharrez hornituriko idazlanak (hemen orripeetan P. Altunaren analisi-oharrez, maisuaren idazkera hobeto ezagutzeko) Txostenak, Elkar hizketak, Gure klasikoak, Saioak, Hil ondokoak, Hitzaurreak, Filmak eta Liburuen iritziak.

Hainbeste eta hainbeste idazlanetan argi eta garbi utzi dizkigu bere pentsaerak, gure herriaz eta gure hizkuntzaz.

Atzerrietan linguistikaz espezializatuak diren aldizkari askotan ere idatzi du. Euskarazko aldizkaririk gehienak argitaratu dituzte bere artikuluak, baina batez ere "Egan"en, bertako zuzendarietakoa denez gero.

Begiarmenek, *Sei idazle plazara*-n, euskalkiak nola batu ikutzen duenean, goresmen ederrik egiten dio gure hizkuntzalari jakitunari, euskara idatziaren batasunez markatu dizkigun bide egokien goresmenez. Begiarmenen liburuak bere hutsak izango ditu, noski, baina puntu honetan arrazoi galanta du. Egia esan, Mitxelena bezalako baten gidaritza gabe Brueghel-en "Itsuen parabola"ren zorian erori gindezke.

Gogoz gurekin dugunarren, ez da aski. Bere ahalmena ezaguturik, gure herrian ikerlanean edo bertakoen irakaskintzan behar luke izan. Baina, zoritxarrez, oraindik urrutiago joan beharra izango ote du? Nabarmena da gure herrian gauzak ondo ez dabiltzala, bestela guztiok jabetuko ginen maisu honen etxera beharraz.

Según noticias, probablemente se nos ausentará a tierras americanas, por un año o más, el eminente lingüista Luis Michelena. De entre los hijos de la propia tierra, sin duda el lingüista más sabio de todos los tiempos.

Otro renombrado vascólogo, Pierre Lafitte, destacó su personalidad en el campo de las ciencias, en el magisterio por su obra *Lenguas y protolenguas*, editada por la Universidad de Salamanca en 1963, donde actualmente es catedrático; en la erudición documental por sus muchos trabajos sobre el antiguo vascuence escrito, condensados en la obra *Textos arcaicos vascos*; por sus ensayos, *Apellidos vascos*; y por sus grandes síntesis que se basan en las obras *Historia de la literatura vasca*, *Sobre el pasado de la lengua vasca* y *Fonética histórica vasca*. Frutos de sus grandes conocimientos y largas investigaciones, como nos mostró en amplio artículo en el Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País, año XXI, cuadernos 3 y 4 de 1965.

"Su pluma —nos diría Lafitte— es elegante en expresión vasca... Casado, padre de familia, hombre de sociedad, amigo de las letras contemporáneas, su ciencia no le ha separado de los vivientes, y sería un error ver en él a un Hermágoras perdido entre los íberos y los aquitanos prehistóricos. Es ciertamente, como hombre y como erudito, la misma actualidad".

Así nos atestigua la antología selecta de sus escritos en vascuence preparada por Altuna, *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak*.

Bien ha cumplido Michelena con aquella recomendación que Alfonso XIII hizo a los vascos en el Congreso de Oñate, en 1918, al manifestar por el rey: "Consagraos al estudio, fomento de todo cuanto pueda contribuir al adelanto y progreso del país, cultivad vuestra lengua milenaria y venerable, joya preciadísima del tesoro de la humanidad, que recibisteis de vuestros padres y que debéis legar incólume a vuestros hijos."

Solamente la simple suposición de ausencia del más eminente de los lingüistas, que además de conocer bastantes lenguas antiguas y modernas conoce también, y muy a fondo, las variedades de los dialectos eúskaros, con gran evidencia pone de manifiesto el que no marchen bien los asuntos culturales de nuestro pueblo. Sin él, hoy, las investigaciones lingüísticas y orientaciones literarias avanzarían como "La parábola de los ciegos" de Brueghel.

1975-V-12.

BOZAS-URRUTIA ATENEO-an

Gaur zortzi iriki zen Madrid-eko Ateneo-an euskal hizkuntza eta literatura katedra. Arratsaldeko zaspiterdian Ateneo-ko gela nagusia jendez bete zen, lehen jarleketan bertako zuzendari den Llorca anderearen inguruan, Marzelino Oreja, Antonio Tovar, Pedro Irizar, Azpitarte, Aranburu, Urrutia, Ríos, Olaetxea, eta abar, Euskaltzaindiko eta Real Sociedad de Amigos del País-koak, eta euskal estudiante andana bat.

Luis Villasante euskaltzainburu jauna mintzatu zen, katedra honen garrantzia zenbaterainokoa den, eta aurreratzean Madrid-en ere, lehenago Salamanca-n bezala, euskara ikasi nahi dutenek izango duten aukera eta hitzaldien bidez euskal kultura bertan irakasteko eta zabaltzeko. Oroitzapen zaharrak ere ekarri zituen gogora, Legardaren lanak lekuko, Gaztelanian aintzina izan zen euskal giroa eta zenbait erregeren (Austriak batez ere) euskaltzaitasuna edo euskaraganako begiramaña eta abar. Euskaltzaindiaren sorreraz ere mintzatu zen, eta 1918an Oinatiko batzarretan errege Alfonso XIIIgarrenak esanak irakurri zituen. Azkenik, Rodolfo Bozas-Urrutia jaunaren merituak goraiatu zituen.

Bozas-Urrutia jaunaren zuzendaritzapean uzten da Ateneoko euskal katedra. Larretxe nafarra izango du euskara irakaskintzan laguntzaile.

Beraz, euskara irakaskintzak irekitzen dira, oraingoz bi mailatan, lehendik zerbait dakitenentzat eta ezer ez dakitenentzat. Eta, astelehen guzietan izango da hitzaldiren bat, batzuetan erdaraz eta urrengo euskaraz. Han ikusi zen giroagatik ondore onak espero ditugu.

Rodolfo Bozas-Urrutia jauna, Donostian jaio zen 1913an, eta haurtzaroko urteak Astigarragan igaro zituen. Baina gaztetxo zala joan zen, edo hobeto esan bere familiak eraman zuen, Uruguay-ra. Buenos Aires-en hasi zen Filosofia eta Letrak ikasten baina bat batean utzi zituen estudio hauek musika ikastaroan hartzeko. 1935-1943 piano kontzertuak eman zituen Hego-Ameriketan eta Kataluñan. Canalda eta Agirresarobekin kanta ikasketak ere egin zituen. Baina, Bozas-Urrutia jaunak, aspaldiko urteetan, bere isiltasun apalean, euskal kulturaren eman ditu bere frutu onuragarriak. Hego-Ameriketan gurasoen hizkuntza galdu zuen eta Espainiako azken gerrate ondorean, Kataluñan, euskararen ikasketari gogor heldu zion eta bai bikain ikasi ere. Euskara ikasteaz gainera, euskal kultura gaietan asko ahalegindu den itxura dute bere lanak. R.S.V. Amigos del País-en erdaraz eta "Egan"en euskaraz, lan jakingarriak argitaratu ditu.

"Egan", "Jakín" eta "Zeruko Argia" aldizkarietan argitaratu dituen lanetatik ikusten denez, idazle on baten dohainak ditu. Honegatik hartu genuen S. Basaurik eta biok *Hegatsez* izeneko hitz-lauzko antologian, "Gamelua"-ren izaera, bizitza eta ohiturak hain bikain adiarazten duen lana, eta aurten argitaratu den *Lur eta gizon, Euskal Herria* izeneko liburu paregabea "Euskal-kirolak" agertu ditu. Baina, behar bada, egin dituen itzulpenak ez dira guttiagorako: Bocaccio, De Amicis eta Guareschi italianotik; J. Vinson, J. Verne eta George Duhamel frantsesetik; Muedra, Cuyás, E. Bozas, I. Fagoaga, Pelay Orozco eta abar gazteleratik; R. Lull katalanetik. Lan horietako batzuk oraindik argitara gabeak dira.

Egin dituen ikerketa lanak ere ez dira txantxetakoak. Nafarroako Aranoko hiztegia jaso eta "Euskera" aldizkarian argitaratu zuen aspaldi baten. Materre-en *Doktrina*-ren argitalpen ez-ezagun bat aurkitu zuen Madrid-eko Biblioteca Nacional-ean (1704an izan zuena; lehen argitalpena 1617koa bai zen). Orainsu argitaratua du F. Amoros eta pilotari buruzko lan luze bat R.S.V. Amigos del País-ko Boletinean, eta orain Pilotaren historia nagusi bat antolatzen ari da Luis Bombin-en laguntzarekin.

Hala ere, bere lan guzietan politenetako bat izan zen euskarazko lehen nobelari buruz egin zituen lanak, J.B. Daskonagerreren *Atheka*

gaitzeko oihartzunak. Eleberri honen ehun urte betetzea zala ta, argitalpen berri bat gertatu zuen, euskaraz eta erdaraz, berak itzulita, hitzaurrea, oharrak eta atzizkia gaineratuta, 1970ean. Eta, ez zen hau gai berari buruz lehen aldikoz, baizik "Egan"en 1967an eta aipatutako Boletin-ean 1969an, batean euskaraz eta bestean erdaraz, Vinson-ek eleberriari frantsesez egin zion historia eta kritikaren itzulpenak.

Bozas-Urrutia jauna, ongi merezirik, Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País-ko bazkidea eta Euskaltzaindiko laguntzailea dugu.

Lerro hauetatik zorionak opa dizkiogu!

El pasado lunes, ante numeroso auditorio el R.P. Luis Villasante en su calidad de presidente de la Academia de la Lengua Vasca, hizo el discurso de apertura de la cátedra de lengua y literatura vasca en el Ateneo madrileño. Acudieron al acto, además de un nutrido grupo de estudiantes, personalidades del Ateneo con su directora la ilustrísima Sra. Llorca, miembros de la Real Sociedad de los Amigos del País y de la Academia de la Lengua Vasca.

El Sr. Villasante ensalzó la importante misión del Ateneo en el campo de las lenguas peninsulares. Recordó el cariño mostrado al euskara por algunos monarcas y poetas de Castilla.

Seguidamente hizo resaltar la personalidad de R. Bozas-Urrutia, como literato y como investigador, con citas de sus trabajos en diversas publicaciones, principalmente en el Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País, en castellano, y en "Egan", en euskara. Destacó, entre sus trabajos, la preparación de la reedición de la primera novela en vascuence, *Atheka gaitzeko oihartzunak* (Los ecos del País de Roldán), en 1970, con motivo del centenario de la primera edición de la misma. Reimpresión con traducción al castellano, revisión cotejada con la edición príncipe, a la que además de traducción le hizo un prólogo, notas, léxico y estudio como apéndice.

Como colofón, recordó algunas frases de Menéndez Pidal a favor de los estudios eúskaros, para terminar con una poesía de Lizardi por un vascuence culto y eterno.

1974-X-14.

ERRONKARIKO AZKEN EUSKALDUNA

Antzerako tituluz idatzi zuen L. Mitxelenak bere lantxo bat Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País delako elkartearen Boletinean, 1953an. Orduan oraindik larogetaka urteetako zenbait agure zahar bizi baziren ere, egia esan, hiltzat eman zezakean Erronkariko azken euskalduna, zeren gelditzen ziren guti haiek, beren adinagatik eta inondikako erremedio laguntzarik gabe, hil zoriak jota zeuden.

Behar bada, oraindik orain, bazterren batean zenbait euskara dakien bat bizi daitake, baina ez hango "uskáran" elkarrizketa normal bat eramateko gauza denik.

Argitara berri da Nafarroako Foru Diputazioaren "Principe de Viana" Mintegiaren "Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra" delakoaren 22garren zenbakian Erronkariko euskal kanteri buruz egin nuen lan bat, eta lan hau inprimategian zelarik, aurtengo apirilaren 30ean hil zen Izabako herrian Antonia Anaut Garde, Katalin-Garde etxeko alaba. Duela hamalau urte, kanta bilketan ibili nintzanean, Antonia izan zen Isaban aurkitu nuen euskaldunik gazteena; memoriaz oso argia, ordurako zerbait gordua bazen ere. Nere lan hortan maiz aipatzen dut bere izena eta bere argazki bat ere ematen dut. Orain esan genezake berakin joan zaigula erronkariarren "uskára" berezia.

Erronkariko "uskára", L.L. Bonaparte printzearentzat Zuberoako euskalkiaren mota berezi bat zen, baina Azkuek egin zituen bilketa eta ikerketen ondorean (ikus, "Euskera", XII [1931], 207-406 orr.) euskal hizkuntzaren bederatzigarren euskalki edo dialektotzat jo da. Hala ere, Erronkariko "uskáarak" bere seniderik hurbilena Zuberoakoa zuen, ifarraldeko herri haiekin har-emanetan gehien laguntzen zion hizkuntza eta elkarrekilako folklorea sakon errotua, nere lan hortan aditzera ematen dudanez.

Nafarroa eta bereziki Nafarroako agintariek ohartu ote dira galera hontaz? Herri atzeratuena da hizkuntza natural batek bere erresuman ofizialtasunik ez izatea. Gu, hola beharturik gaude, Estadu batean politikazko eskubiderik ez dugunez, menpetasunak eraginik; baina Nafarroak foruen bidez dituen eskubideekin noiz arte iraunen du egoera honetan? Noiz arte "Lingua Navarrorum" ofizialtasunik gabe? Nafar euskaldunak, noizko eskola euskaldunak? Zertarako dira nortasuna gordetzen laguntzen ez duten foruak?

Nafarroan sortu zen euskara idatziaren eta inprimatuaren lehen mugimendua, Pizkunde garai hartan, Europako herri asko latinetik aparteko hizkuntzak inprimatzen hasi ziren garaian. Erregetzarekin bere

Katalin-Gardeko Antonia. (Erronkari. Nafarroa).

buruaren jabe zenean hartu zuen bidea, foru eskubideekin ez jarraitze-aren erruduna, nor?

Badira esaten dutenak, hizkuntza naturala etxean gorde behar dela. Dago? Bego! Berezkotasunean utzirik. Baina gainerako hizkuntzekin zergatiz ez? Euskarak ere, besteak bezala, egungo munduan biziko bada, eskolak, kazetak, irratiak, telebista, eta gainerako guziak beharrezkoak ditu. Hau ukatzea, arnasa ukatzea litzake; eta, arnasa ukatzea, heriotza da. J.M. Sánchez Carrión-ek nahikoa argi utzi zuen arazo hau bere "El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra (1970)" delako estudioan. Mingarria zaigu herri hizkuntzak bere gisara hor bertan behera utziaz ikustea, mingarria zaigun bezala herria eta agintaritza daramatenen artean hesiak jartzea. Gobernariak herriaren zerbitsuko behar du.

Lau mende igaro ondorean ere, Etxeparekin esan beharrez gaude: "Heuskaldun den gizon orok altxa beza buruya". Edo Belzuntzeko kantaren galde ber bera egin behar ahal dugu?; jakin dezagun, "Nafartarren arraza, hila ala lo datza?" (Larregy, 1764). Dena dela, iratzar bedi. Nafarroa iratzartzean libreago eta, nork daki, euskaldunago gindezke. Euskal probintziok bere babesean agertu ginen historiara, eta Euskal Herria egiazki maite dugunok beregan jarria dugu gure fede guztia. Behar bada honegatik berezi nahi gaituzte gure herriaren etsaiak.

Antonia Anaut Garde anderearekin joan zaizu Erronkariko mintzaira. Nor da hobiratze honen errudun? Guziok, noski. Baina batez ere beren kargu eta erresponsabilitateak eskuetan zituztenak, behar zen garaian erremediorik jarri ez zutelako. Galdu dugun euskalki honen sinbolu bat bezala geldituko zaigu Antonia Anaut. Azkenengoa izatea nahiko genuke. Honetarako kargudunak, gobernariak jarri behar dituzte behar diren erremedioak. Holako gertakariak ez bait dira herriaren alderako eta bai herriaren kontrako.

Herri hizkuntza baztertzeari buruz, kantal biltzeaz batera egin nituen galderen erantzunak honelakoak ziren: Antonia Anaut Garde hil berriarentzat, herriko aberats familiak despresiatuak utziaz joan ziren, eta arrazoi honegatik, bera familia pobreetakoa zenez, herriko euskaldunik gazteena zen. Gogol-engandik Dostoyevski-ra bitartean Rusia-ko handikiak frantsesa erabiltzeaz zuten moda datorkigu burura, hango literaturak nabari duenez. Pedanteriatik snob-erako bideak eraman dituzte jakitun itxurazko handikiak, eta batez ere aberats berriak, plebetik urrundu nahirik. Honegatik izan dira beti plebetikako plebiszi-toaren beldurrez.

Baina, bestelako iritxirik ere jaso genuen gure azterketa hartan. Aberatsak euskara baztertzearen arrazoiak, hala dira. Erronkarira gabe,

hemen bertan Gipuzkoan ere ezagutu dugu halakorik. Antoniaren iritziari Esandiko Ubaldo Hualde zenak esan ziguna gaineratzen badiogu, errazago konprenituko dugu herri hizkuntzaren galera. Ubaldok zionez, Estaduak bere zentralismoaren politika bidez eraman zuen "uskára"ren galera, eskoletan ez ezik eskolatik kanpora ere maisuak erdaraz egitera beharturik; horrez gainera, ofialtazunak baztertuak eta despresiatuak eduki izan ditu gaztelera ez diren hizkuntza guziek.

Bi iritziak bidezkoak eta baliozkoak dira, gaur bertan oraindik Euskal Herri osoan berdintsu gertatzen bait da. Hoiiek ere hor daude lekukotasunez, Ubaldo Hualde Uztarrotzen sortua zen eta Izaban hila 96 urtekin, 1967an, eta orain, azken euskalduna, Antonia Anaut Garde, 88 urtekin.

Erronkari, "uskára" galtzeaz, mugazandiko Zuberoagandik kasik har-emanetarako etenda gelditu zen, inguru guziarekin jatorrizko loturak etenda. Hori guti balitz, arbasoegandik zekarkiten ahozko kulturaz ere urrituak. Beraz, nork irabazi du galera honetik? Gehien galdu dutenak, dudarik gabe, erronkariarrak.

Saraitzuk martxa bera daroa. Nork salba lezakean badakigu. Ezer egingo ote da Nafarroako hizkuntza zaharrak daroan gainbehera geldiarazteko?

Ha fallecido la última persona vasco-parlante del valle del Roncal (Navarra). Cuando se hallaba imprimiendo mi trabajo "Fragmentos de canciones del «uskára» roncalés" que acaba de publicar la Institución Príncipe de Viana en su Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra (número 22), me llegó la noticia del fallecimiento de Antonia Anaut Garde (e.p.d.) de Isaba, acaecida el 30 de abril, a la edad de 88 años. Antonia era la interlocutora más joven de aquel grupo de ancianos cuando inicié la aludida recopilación hace ahora catorce años. Con ella ha quedado extinguido el testimonio vivo de aquella variedad dialectal del euskera que el príncipe L.L. Bonaparte calificó como una variante del suletino y que Azkue, con sus investigaciones ulteriores, elevó al rango de dialecto separado, si bien muy próximo al suletino. Esta pérdida en sí, supone la pérdida del noveno dialecto del idioma vasco. Pero para Navarra quizá algo más. Una pérdida que no tiene justificación en la Europa del siglo XX, y aún menos en una provincia que se vale de un sistema foral, pues debieran de haberse preocupado en el mantenimiento de su patrimonio cultural. Y lo que más se teme aún es, que de no poner remedio urgente otras partes de Navarra correrán la misma suerte.

A estas alturas nadie duda de que necesitamos de un idioma de mayor amplitud y que éste puede ser el castellano; pero lo que no se puede permitir es, que no se aplique de una vez para siempre la normativa recomendada por la Unesco sobre el uso de las lenguas vernáculas en la enseñanza (1953).

De por sí es antipopular el no ayudar a la supervivencia de la lengua de un pueblo, el no prestar los medios necesarios para su vida y su desarrollo. Y ante la regresión de la lengua vasca en Navarra, una vez más me identificaré con las manifestaciones de Sánchez Carrión, porque "es un hecho demasiado doloroso para los navarros en general y para los vascólogos en particular y en los últimos años parece haberse seguido respecto a él una táctica más bien negativa: ignorarlo".

Pero lejos de ignorarlo hemos de contribuir todos en su restauración, pero muy particularmente las autoridades en cuyas manos se deposita la facultad de hacer viables las soluciones, para detener esta dolorosa e irreparable pérdida, y hasta en fortalecerlo de cara al futuro. Sólo de esta manera se obrará para que el vascuence no sea manejado por algunos sectores políticos, y que en justicia se devuelva al pueblo lo que es de su propio patrimonio cultural.

1976-VIII-30

ERKOLESKO OIHARTZUNA

Ekainaren seian, igande arratsaldez, uste gabeko euskal jai eder baten aurkitu nintzen Zornotzako Erkoles deritzan zelai landa batean, Ibaizabalen hegalean. Kantari eta bertsolariak lau ohol soilen gainetik jardun ziren belartza jarlekutzat zuten publikoaren aurrean. Egualdiaren ederra, jendetzaren giroa, zerua sabai zela, naturazko ikuspegi eder hartan ametsezko jaialdia zirudin.

Hango giroak, artista eta jendetzaren gogoak erromantikotasunez kutsatutako ezintasuna nabari zuen. Maiz esana dut, gure herria, bere garaian ase gabe utzi zuen erromantikotasunez bizi dela. Europako herri askok beren jabetasuna hartu zuten erromantiko garai hartan, joan zen mendearen erdi aldean, baina gure tipi izateagatik karlisten gerrateetan galdu genituen gure jabetasunezko foruak, gure independentzia, eta geroztik hemen gaitiltza ase ez zuen gogoaren bila. Hau nabari zen Erkolesen ere, bai kantari, bai bertsolari eta baita haurrak egin zituzten agerpenetan ere.

Chao-ren gogoia (1811-1858) eta berdin Iparraguirrerena (1820-1881) erne dugu oraindik ere; lehenengoaren ideiak eta bigarrenaren kantak irauten dute, zutik, iratzarpen berri bati begira.

Mugazandiko poetak, joan zen mendearen azkenaldera, Iparagirren hildotik jarraitu zuten eta hauetako baten kanta entzun genuen Erkolesen Joseba Etxebarria larrabetzuarraren ahotik:

*Zazpi Euskal-Herriek
bat egin dezagun,
guziek beti-beti
gauden gu euskaldun.*

*Agur eta ohore
Euskal-Herriari:
Lapurdi, Baxenabar,
Zubero gainari;
Bizkai, Nafar, Gipuzko
eta Arabari.
Zazpiak bat besarka
lot bitez elgarri.*

*Haritz eder bat bada
gure mendietan,
zazpi adarrez dena
zabaltzen airetan
Frantsia, Espainia,
bialderdietan:
hemen hiru ta han lau,
bat da zazpian.*

Herria gogotik ohartzten zen Grazian Adema "Zaldubi" kalonjearen (1828-1907) poema honek duen mezua eta oihartzunez. Zorioneko herria ogia eta futbolakin bakarrik konformatzen ez dena, zorionekoa bere izate gogoaz oroitzen dena eta bere herriko poetek zabaldu zuten mezua gogoz hartzen duena. Baina, txalogarria poetaren mezua herriari aurrez-aurre adiarazten jakin duen kantaria.

Lehen aldiz entzuten nuen Joseba Etxebarria. Beste laguntzaile bat ere bazuen, biak gitarrak horniturik eta noizbehinka lagunak ere kantatuz. Kantari gaztetxo honegandik etorkizun ona espero genezake.

Zenbait hurrek antzirudiak agertu zituzten. Gauza asko politak ziren, baina beste asko ez hainbeste. Nagusiak, zaharrak, haurren

munduaz mintzatzeko erak baditu, baina haurrak nagusientzako eran mintzatzea ezta itxura. Beren mundukoa ez dena antzirudi faltuz agertzen da, eta holako zerbait ikusi genuen beren agerpenetan. Honekin ez dut esan nahi dena txarra zenik.

Abel Muniategi izan zen artisten aurkesle, eta bertsolarieri jarri zizkien gaiak biziak eta politikak izan ziren, eta hauek, bertsolariak, ongi erantzun zute: X. Amuriza, Lopategi, Azpillaga eta Lazkao-txiki, zein baino zein hobeto portatu ziren. Amuriza, aspaldiko urtetan entzun gabea, behar bada guzien gainetik agertu zen, bai humorezko gaietan eta bai serioetan, oso goian dagoen herri poeta baten erara.

Oskarbi taldeak beren abotzezko dohainak agertu zituzten. Behar bada repertorio zaharregiaz ari dira. Kantagintzan, —gintza aldetik paregabeak dira, baina arteak nolabaiteko sortzea ere eskatzen du, kantak eta erak berritu beharrez.

J. Etxebarriak, ongi daki lehengotik gaurkoari zerbait esango diona hautatzen, baina baita ere poeta berriegandikakoa adiarazten ere. Zaldubiren gogo asekaitza oraingoetan ere aurkitzen bait da, eta hauen arteko dugu B. Gandiaga ere. "Hiru gizon bakarka" liburuaren 96. orrialdean agertzen den poema polit hura kantatu zigun. Gure artean, euskara baserritik salbatzez hitz gehiegi egin da kalean bizi direnen partetik, baserriak eurak salbatzeko bizi-bide beharrak erakutsi gabe. Ongi da euskara baserrian, baina egungo egoeraz, euskara salbatuko bada kalea konkistaturik izango da, eta honen hotsa, beharkizun honen oihartzuna, Gandiagak dakarkigu "Ibarrera" deiaz eginikako poema honetan:

*Ibarrera,
ibarrera!
Ujolak sortu dira
ta uherka ez da gauza
hainbat urentzako!*

*Ibarrera,
ibarrera!
Guztiok behar dugu
ibarrera jetxi
urak bideratzera.*

*Ibarrera,
ibarrera!
Urak bolada gaitzez*

*zabalduek dira
ibarra azpian dutela*

*Espainia irauli da
Kantauri aldera.
Mesetako urak,
Andaluziakoak,
Espainia guztikoak
sartu dira ujolez
euskal ibarrera.*

*Ibarrera,
azkar ibarrera,
denak ibarrera:
itotzen ari bait da
euskaldun arima.*

*Ibarrera,
ibarrera!
Diputazioan
dragak behar dira,
Patrizio-en makinak,
Orbegozo-enak,
Estatuarenak,
eta, baina,
azkar,
azkar denok,
azkar ibarrera!*

Zer arratsalde alai eta atsegina igaro genuen, eta kanta hau, nik neuk baino gogotsuago sentitzen zuen nere emazte Mesetakoak, eta beragan-diko gure bi mutikoak ez zeuden handik aldetzeko jaialdi guzia bukatu arte.

Holako jaialdiak, xinpletasunean hain sakonak direnak, ugaritu behar genituzke.

El día 6 de los corrientes asistí a un festival campestre, con actuación de cantantes modernos y bersolaris, en el lugar de Erkoles en Amorebieta

(Vizcaya). Conjugaban un extraordinario marco de ambiente romántico el paisaje y paisanaje en aquella bonita campa a orillas del Ibaizabal.

Nuestro pueblo vive con nostalgia el período romántico de su propia soberanía fundada en los Fueros, que perdió en las guerras carlistas. Tal pérdida supuso tanto que aún sufrimos las consecuencias políticas derivadas desde aquella alteración institucional. Y que, desde Iparraguirre, los poetas han venido cantando sin cesar, penetrando sensiblemente en las fibras sentimentales del pueblo.

Tanto el escenario como las actuaciones de Erkoles fueron muy acertadas, y nos hicieron vivir una emocionante jornada.

Lo que más me llamó la atención fueron las interpretaciones del joven cantante Joseba Echevarría, con un repertorio muy selecto. Interpretó entre otros a los poetas Zaldubi y Gandiaga con extraordinario éxito.

Por la sencillez del montaje, son de los festivales que se deberían fomentar en el país.

1976-VI-14

EDICIONES

de la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa
Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialaren
ARGITARALBENAK

COLECCION "GUIPUZCOA"

- 1— *Guipúzcoa*. Antonio Epelde, Serapio Múgica, Jesús Elósegui, José Miguel Barandiarán, Fausto Arocena, José de Arteche, Ignacio Pérez-Arregui, José Ignacio Tellechea, Luis Michelena, Antonio Zavala, Luis Villasante, Miguel Pelay Orozco, Manuel de Lecuona, Javier Bello Portu, Ignacio Barriola, Jesús María de Arozamena, José María Busca Isusi. (Agotado).
- 2— *Así es la Caja*. (Libro de empresa de la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa).
- 3— *Giza-Bizia. Diccionario Anatómico Bilingüe*. Carlos Goena, S.J.
- 4— *Origen y evolución de la pintura vasca. Euskal Pinturaren sorrera eta eboluzioa*. Juan María Álvarez Emparanza.
- 5— *Gula Sentimental del Bidasoa*. Leonardo Urteaga.
- 6— *Instituto Oncológico de la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa*. Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa e Instituto Oncológico.

COLECCION "ECONOMIA"

- 1— *La función de los modernos medios de pago. Aproximación socioeconómica a la realidad guipuzcoana*. Alberto A. Martínez Aramberri.

COLECCION "DOCUMENTO"

- 1— *La foralidad guipuzcoana*. Antonio Cillán Apalategui. (Segunda edición).
- 2— *La Parroquia de San Pedro de Lasarte*. Manuel de Lecuona. (Agotado).
- 3— *Guipúzcoa en la edad antigua. Protohistoria y Romanización*. Ignacio Barandiarán. (Segunda edición).
- 4— *Caseríos de Guipúzcoa*. Iñaki Linazasoro. (Segunda edición).
- 5— *Azcoitia, cuna de pelotaris*. Jesús María Beristain.
- 6— *Mondragón: sus calles*. José Letona Arrieta.
- 7— *Glosas Euskaras*. José Luis Banús y Aguirre.
- 8— *La atención a la parálisis cerebral en Guipúzcoa*. Centro de Estudios Socioeconómicos Gaur. Asociación Guipuzcoana de Ayuda a la Parálisis Cerebral, ASPACE.
- 9— *De etnografía vasca*. Juan Garmendia Larrañaga.

- 10—*Roncesvalles en Guipúzcoa*. (Tres tomos). José María Mutiloa Poza.
- 11—*Esne eta haragi sortzearen azterketa Gipuzkoako baserrietan*. Lurgintza.
- 12—*Estudio de la producción de leche y carne en caseríos de Guipúzcoa*. Lurgintza.
- 13—*Partiendo de Guipúzcoa*. Iñaki Linazasoro. (Segunda Edición).
- 14—*Orio en el remo. 75 años de historia*. Luis Azcue Aldaz.
- 15—*Historias de Guipúzcoa*. José Berruezo.
- 16—*Gogoz. Gure Herriko Gauzak. Cosas de nuestro país*. Juan San Martín.

COLECCION "JAKIN"

- 1—*Aviraneta o la vida de un conspirador*. Pío Baroja. (Agotado).
- 2—*Terranova*. Javier de Aramburu.
- 3—*Los gatos*. Ramón Zulaica.
- 4—*Lope de Aguirre, traidnr*. José de Arteche.
- 5—*Biozkadak*. Luis Jaúregui "Jautarko!".
- 6—*Cuatro pasos por la India*. Albino Mallo.
- 7—*Ciudadanos ≠ Guipúzcoa*. Roberto Pastor.

COLECCION "PREMIOS LITERARIOS CIUDAD DE IRUN"

Serie "IPUIAK" (Cuento en euskera).

- 1—*Ja zaharra, Ja zaharraren semea, jo eta ni*. José Ignacio Zubizarreta Múgica y Francisco Sagarzazu Badiola (Premio: 30.000 ptas.). *Karakol preso*. Luis Haranburu Altuna. *Mirmiño*. Nicolás Alday Eizaguirre. *Buztan-txuri*. Mikel Goenaga Mendizabal. *Jontxu'ren azkenengo itxasoratzea*. José María Etxaburu.

Serie "OLERKIAK" (Poesía en euskera).

- 1—*Gaean Oihu*. Joan Inazio Goikoetxea "Gaztelu". (Premio 1970: 40.000 ptas.).
- 2—*Biziaren Erroetan*. Joan Inazio Goikoetxea "Gaztelu". (Premio 1971: 50.000 ptas.).
- 3—*Bizitzako Urratsetan*. Martín Iturbe Balda. (Premio 1972: 50.000 ptas.).
- 4—*Asekaitz*. Martín Iturbe Balda. (Premio 1973: 60.000 ptas.). *Maiteño*. Xabier Azurmendi. (Finalista 1973).
- 5—*Hutsatik Esperantzara*. Juan María Irigoyen. (Premio 1974: 75.000 ptas.). *Heriotzaren eta bizitzaren mugetako ene hitzak*. Iñaki Zubizarreta. (Finalista).
- 6—*Higidura berdez*. Mikel Zarate Lejarraga. (Premio 1976: 125.000 ptas.).

Serie "POESIA" (Poesía en castellano).

- 1—*Truenos y flautas en un templo*. Antonio Colinas. (Premio 1970: 40.000 ptas.).
- 2—*Largo regreso a Itaca y otros poemas*. Jorge G. Aranguren. (Premio 1971: 50.000 ptas.).

- 3— *Los arriates*. Manuel Ríos Ruiz. (Premio 1972: 50.000 ptas.).
- 4— *Retrato respirable en un desván*. Angel García López. (Premio 1973: 60.000 ptas.). *Ceremonial*. José Ledesma Criado. (Finalista).
- 5— *El aire sombrío*. Alfonso López Gradolí. (Premio 1974: 75.000 ptas.). *Embriaguez sin día*. Francisco Toledano. (Finalista).
- 6— *Palabra en pena*. José Carlos Gallardo. (Premio 1975: 100.000 ptas.).
- 7— *Los trescientos escalones*. Francisca Aguirre. (Premio 1976: 125.000 ptas.).

Serie "NOVELA" (Novela en castellano).

- 1— *En la muerte de Santa Cruz Jaramillo*. Luis José Sánchez Cuñat. (Premio 1970: 75.000 ptas.).
- 2— *Las dimensiones del cuerpo humano*. José María Mendiola. (Premio 1971: 100.000 ptas.).
- 3— *La otra vertiente*. Gregorio Gallego García. (Premio 1972: 125.000 ptas.). (Segunda edición).
- 4— *Triste canta el buho*. Carlos Murciano. (Premio 1973: 125.000 ptas.).
- 5— *Cuando vive la ilusión*. Manuel Linares. (Premio 1974: 125.000 ptas.).
- 6— *En la jaula*. José María Álvarez Cruz. (Premio 1975: 200.000 ptas.).
- 7— *La oscuridad somos nosotros*. Elena Santiago. (Premio 1976: 250.000 ptas.).

Serie "ENSAYO" (Ensayo en castellano)

- 1— *Collage núm. 1*. Ricardo Ugarte de Zubirrain. (Premio 1970: 50.000 ptas.).
- 2— *Breve estudio de la novela española (1938-1969)*. Mercedes Sáenz Alonso. (Premio 1971: 75.000 ptas.).
- 3— *Cinco escritores periodistas*. José Acosta Montoro. (Premio 1972: 75.000 ptas.).
- 4— *Algunos tópicos españoles y otras denuncias*. José Antonio Álvarez Osés. (Premio 1973: 100.000 ptas.).
- 5— *Partidos Políticos Eclesiales*. José Luis de Orella y Unzué. (Premio 1975: 200.000 ptas.).
- 6— *La crisis de Guipúzcoa*. José María Mutiloa Poza. (Premio 1976: 200.000 ptas.).

COLECCION "MANUALES"

- 1— *Setas - Perretxikoak*. Iñaki Linazasoro.
- 2— *Juan Ignacio de Iztueta*. Javier de Aramburu.
- 3— *Las Danzas del Corpus de Oñate*. Ignacio Zumalde.
- 4— *Los Amigos del País - Herri Lagunak*. Juan Ignacio de Uría.
- 5— *El alarde de Fuenterrabía*. Javier de Aramburu.
- 6— *Iparraguirre*. Iñaki Linazasoro.
- 7— *Canciones de Flauta (1.ª parte)*. Mercedes Iglesias y Alicia Martín.
- 8— *Canciones de Flauta (2.ª parte)*. Mercedes Iglesias y Alicia Martín.

COLECCION "OBRAS SOCIALES"

- 1— *Cartilla pecuaria del ganado vacuno* (1947).
- 2— *Protección al caserío* (1950).
- 3— *Lucha contra el cáncer. 50 años de mortalidad y morbilidad cancerosa española* (1954).
- 4— *Problemas de la cancerología actual* (1960).
- 5— *Índice bibliográfico de publicaciones belenistas y temas afines* (1967).

ALBUMES INFANTILES

- 1— *Escudos de la provincia de Guipúzcoa*. José Luis Zubiaurre.
- 2— *Montes y Ríos de Guipúzcoa*. (Agotado).
- 3— *Album de artesanía vasca*. Juan Garmendia Larrañaga. (Agotado).
- 4— *Personajes Guipuzcoanos (I Serie)*. Javier de Aramburu.
- 5— *Personajes Guipuzcoanos (II Serie)*. Javier de Aramburu.
- 6— *Arboles de Guipúzcoa. Gure Herriko Zuhaitzak*. Javier Hernández Aina y Gregorio Fisac Martín.

PRIMERAS OBRAS

- *Lo que es y lo que ha hecho la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa en los 25 primeros años de su vida* (1921). (Agotado).
- *Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa: su origen, sus garantías, su extensión, sus servicios* (1936). (Agotado).
- *Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa* (1945). (Agotado).
- *El ahorro infantil en Guipúzcoa* (1946). (Agotado).
- *La Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa en sus primeros 50 años* (1946). (Agotado).
- *Las sucursales de la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa* (1949). (Agotado).

FOLLETOS DE DIVULGACION

- 1— *Educación en calculadoras para profesores de enseñanza media*.
- 2— *Teoría y práctica belenista (Introducción)*. Juan Pérez-Cuadrado, Pro.
- 3— *Breviario Poético de la Navidad*. Juan José Pérez Ormazábal.
- 4— *La Navidad en la Filatelia*. Norberto Chiapuso.
- 5— *Conferencias acto entrega títulos Master* (1974).
- 6— *Cómo construiréis vuestro belén portátil*. Juan Pérez-Cuadrado, Pro.
- 7— *Educación y expresión infantil - Haur ezkundera eta expresio-bidea*. Educadores de Villarreal y Zumárraga.
- 8— *Figuras de Nacimiento*. María Dolores Enríquez Arranz.
- 9— *Alegría de Oria, monografía de Francisco Xavier de Iriarte* (1786). José Garmendia Arruebarrena.
- 10— *En aquel tiempo*. Emilio Iturbide Orduña.
- 11— *La pintura en los belenes*. José Galán de Francisco.
- 12— *Belén, luz del mundo*. David Gonzalo Maeso.
- 13— *Cómo se hacen los Christmas*. Juan Pérez-Cuadrado, Pro.

OTRAS PUBLICACIONES

- 1— *Palacio Provincial - Excma. Diputación de Guipúzcoa.*
- 2— *Guía de la Asociación de Licenciados en Ciencias Empresariales.*
- 3— *Gipuzkoako Dantzak. Danzas de Guipúzcoa (partituras musicales).* Juan Ignacio de Iztueta.
- 4— *Somos Guipuzcoanos.* Félix Elejalde (4.ª edición).
- 5— *Gipuzkoarrak gera.* Félix Elejalde (2.ª edición).
- 6— *Guía Turística de Guipúzcoa.* María Isabel Ormazabal Azurmendi.
- 7— *Catálogo de Lepidópteros.* Carlos Gómez de Aizpurua.
- 8— *Viejas recetas de nuestros caseríos.* José Castillo.
- 9— *Cosas. Anecdótico de Euskalerría.* Rafael Castellano de la Puente.
- 10— *26.º Curso Internacional de Criminología.* Conferenciantes del curso.

DISCOS

- 1— Coro Easo, de San Sebastián.
- 2— Coro Ametsa, de Irún.
- 3— Coro Andra Mari, de Rentería.
- 4— Ochote Ertizka, de San Sebastián.

MAPAS

- 1— Plano de Irún y Fuenterrabía (1973).
- 2— Mapa de Guipúzcoa (1974).

Colección "DOCUMENTO"

- 1 – La foralidad guipuzcoana**
- 2 – La Parroquia de San Pedro de Lasarte**
- 3 – Guipúzcoa en la edad antigua. Protohistoria y Romanización**
- 4 – Caseríos de Guipúzcoa**
- 5 – Azcoitia, cuna de pelotaris**
- 6 – Mondragón: sus calles**
- 7 – Glosas euskaras**
- 8 – La atención a la parálisis cerebral en Guipúzcoa**
- 9 – De etnografía Vasca**
- 10 – Roncesvalles en Guipúzcoa**
- 11 – Esne eta haragi sortzearen azterketa Gipuzkoako baserrietan**
- 12 – Estudio de la producción de leche y carne en caseríos de Guipúzcoa**
- 13 – Partiendo de Guipúzcoa**
- 14 – Orio en el remo**
- 15 – Historias de Guipúzcoa**
- 16 – Gogoz**

colección "documento"

EDICIONES
DE LA CAJA
DE AHORROS
PROVINCIAL
DE GUIPUZCOA